

Συνδιάσκεψη στο Λονδίνο για την «Αλλαγή στην Ελλάδα» Μερικά φορτικά σχόλια

Στις 4-6 του Μάρτη πραγματοποιήθηκε στο Λονδίνο συνδιάσκεψη με τίτλο: «Αλλαγή στην Ελλάδα: Μιά συνδιάσκεψη πάνω στην πολιτική για ριζοσπαστικό μετασχηματισμό». Διοργανωτής της ήταν η «Ένωση Ελλήνων Πανεπιστημιακών Δυτικής Ευρώπης» (Τμήμα Βρετανίας). Υπήρξε προϊόν κυοφορίας αρκετών μηνών και τουλάχιστο ως προς το στόχο της άθροιας προσέλευσης ελληνόφωνου κοινού πρέπει να θεωρείται επιτυχημένη. Η προσέλευση αγγλόφωνου κοινού όμως —που υποθέτω ότι ήταν ένας από τους στόχους των διοργανωτών— ήταν από άσημαντη ως μηδαμινή. Η ημερήσια διάταξη περιλάμβανε 4 θεματολογικές ενότητες: 1) Πολιτική Οικονομία. 2) Κράτος και κοινωνία των πολιτών. 3) Έξωτερική πολιτική 4) Εκπαίδευση και κοινωνικές υπηρεσίες. Εκτός προγράμματος προστέθηκαν μία ένότητα σχετικά με τα μέτρα για την εξίσωση των δύο φύλων. Διεξοδική αποτίμηση των όμιλων είναι αδύνατη μέσα σε περιορισμένο χώρο. Από την άλλη πλευρά, η διατύπωση γενικών εκτιμήσεων χωρίς την παραμικρή αναφορά σε συγκεκριμένους όμιλητές τείνει να γίνεται κάτι το αυθαίρετο. Αξίζει λοιπόν ν' αποτολμήσουμε μερικά σύντομα σχόλια πάνω στις όμιλίες και ιδιαίτερα σε 'κείνες που αναφέρονταν στη σχετική με την Πολιτική Οικονομία ενότητα. Η προτίμηση αυτή οφείλεται ενμέρει στο γεγονός ότι οι όμιλητές της ενότητας αυτής (με εξαίρεση τους κ.κ. Βαϊτσο και Κουράκη) ήταν οι μόνοι που έθεσαν στη διάθεση του προεδρείου ολοκληρωμένα δακτυλογραφημένα κείμενα και που ο προεδρείων καθηγητής Σπράος είχε την καλωσύνη να δανείσει στον γράφοντα. Οι υπόλοιποι μίλησαν μέσα από προσωπικές σημειώσεις.

Τη σχετική με την πολιτική οικονομία συζήτηση άνοιξε ο καθηγητής κ. Κορλίρας (οικονομικός σύμβουλος της κυβέρνησης ΠΑΣΟΚ). Επρόκειτο για μία από τις πιο «έπισημες» εισηγήσεις της συνδιάσκεψης. Κι όμως ο κ. Κορλίρας δεν αναφέρθηκε πρακτικά πουθενά σε συγκεκριμένα μέτρα οικονομικής πολιτικής και προσπέρασε χωρίς εξηγήσεις τη στροφή

στην οικονομική πολιτική του ΠΑΣΟΚ που παρατηρείται εδώ και μήνες. 'Αντ' αυτού προτίμησε μία μάλλον άφηρημένη ανάλυση του στασιμοπληθωρισμού στην Ελλάδα, δίνοντας έμφαση στην ανάγκη διοχέτευσης πόρων προς επενδύσεις. 'Αν εξαιρέσουμε μερικές en passant αναφορές στις διεθνείς οικονομικές συναλλαγές της χώρας, ο κ. Κορλίρας διεξήγαγε την επιχειρηματολογία του με δρους «κλειστής» οικονομίας, πράγμα τουλάχιστο παράδοξο στη σημερινή συγκυρία. Επιπρόσθετα η επιχειρηματολογία αυτή καθεαυτή δημιουργεί μερικά ερωτήματα ως προς την έσωτερική της λογική συνοχή και τις πολιτικές και κοινωνικές συντεταγμένες μέσα στις οποίες όρίζεται: α) 'Η εξήγηση του πληθωρισμού μοιάζει να βασίζεται σε δύο θεωρητικά υποδείγματα που είναι καταρχήν ασυμβίβαστα μεταξύ τους. Με πραγματική άπορία άκουσαμε τον κ. Κορλίρα να μιλάει για πληθωρισμό κόστους και ταυτόχρονα να χρησιμοποιεί την ανάλυση που βασίζεται στην έπαυξη-μένη με πληθωριστικές προσδοκίες καμπύλη Philips και μάλιστα να υπαινίσσεται ότι η κυβερνητική δραστηριότητα δεν μπορεί να μειώσει επί μονίμου βάσεως την ανεργία. 'Οφείλει να διαλέξει' κι αν διαλέξει τη δεύτερη έρμηνεία, τότε δεν έχει νόημα το δίλημμά του ανάμεσα στο συντηρητικό και το «σοσιαλιστικό» σενάριο. 'Αν το έφικτο ποσοστό ανεργίας είναι από Θεού ή είναι φυσικός νόμος ή κάτι τέτοιο, τότε καμιά κυβέρνηση, οποιουδήποτε χρώματος, δεν μπορεί να κάνει τίποτε. β) Σε διάστημα δύο σελίδων, ο κ. Κορλίρας, διαδοχικά απορρίπτει και μετά αποδέχεται (μεγαλοπρεπώς μάλιστα) την ύπαρξη του διλήμματος πληθωρισμός ή ανεργία. γ) 'Η ανάλυση των αιτίων της ανεργίας αγγίζει τα όρια της αντίφασης. 'Αν τά ψηλά πραγματικά μεροκάματα είναι ή αιτία της ανεργίας τότε τί χρειάζεται ή «έπιθετική πολιτική δημοσίων επενδύσεων» (άρα ή τόνωση της ένεργου ζήτησης) (:). 'Η πτώση του πραγματικού μεροκάματος άρκει για να δώσει λύση στο πρόβλημα. 'Η μήπως δεν άρκει; Έχω την αίσθηση ότι ο κ. Κορλίρας επιχειρεί να παντρώει τη μονεταριστική του παιδεία με στοιχεία από την ανάλυση της кеυнсianής άριστεράς και να έναρμονίσει τό μίγμα με τίς διαθέσεις (άλιμονο, μονο τίς διαθέσεις) του κυβερνώντος κόμματος. Φοβάμαι ότι πρόκειται για καταδικασμένο γάμο λόγω τεράστιας άσυμφωνίας χα-

ρακτήρων. Λίγη ώρα άργότερα ο R. Bacon (Lincoln College, Oxford) σχολίασε πάνω στις πρακτικές δυσκολίες της στρατηγικής που φάνηκε να προτείνει ο κ. Κορλίρας.

Ο κύριος εκπρόσωπος της εκ δεξιών κριτικής του ΠΑΣΟΚ ήταν ο καθηγητής κ. Δράκος. Πιστεύω ότι ή πλειοψηφία των ακροατών βρήκε την όμιλία του απογοητευτική. Φοβάμαι για λάθος λόγους. 'Η εισήγησή του δεν ήταν ακαδημαϊκό κείμενο, ήταν κείμενο πολιτικής πολεμικής και σάν τέτοιο πρέπει ν' αντιμετωπισθεί' πρέπει δηλαδή ν' αναλυθεί ή πολιτική του ίσορροπία. Τίποτε τό αξιόμειπτο δεν υπάρχει στην πολιτική πολεμική. Αυτή του κ. Δράκου όμως, ήταν νομίζω άστοχη και άποκαλύπτει τό δίλημμα της Δεξιάς: Ποιά θά είναι ή έμφαση της κριτικής στο ΠΑΣΟΚ; Στην ιδεολογική σφαίρα ή στο πεδίο των πράξεων και παραλείψεων του; 'Η σημερινή Ν.Δ. φαίνεται να επιλέγει την πρώτη λύση που νομίζω ότι τό μόνο πολιτικό αποτέλεσμα που μπορεί να έχει είναι ν' αυξήσει την άδιαλλαξία, ένθεν και ένθεν, και νά περιορίσει τά περιθώρια διαλόγου. 'Ο κ. Δράκος είχε ακριβώς τό ίδιο πρόβλημα: Τό ιδεολογικό μέρος του κειμένου του ήταν ίσοβαρές με τό πολιτικό ως προς τίς σελίδες αλλά άνισοβαρές ως προς την ουσία. Τό πολιτικό μέρος ήταν ένα άνεκδοτολογικό μωσαϊκό σχολίων κι όχι μία συνολική σύλληψη. Λίγα άπ' αυτά ήταν εύστοχα, μερικά εύλογοφανή, άρκετά τελείως μη πειστικά (π.χ. ή μείωση του ένθνικου προϊόντος τό 1981 όφείλεται ένμέρει στους σεισμούς!), όρισμένα αντιφατικά (όπως τό νά κατηγορείς τό ΠΑΣΟΚ σάν κόμμα των ένθικοποιήσεων και ταυτόχρονα νά του προσάπτεις ότι δεν τηρεί τίς περί ένθικοποιήσεων προεκλογικές του ύποσχέσεις). 'Η έμφαση —ιδιαίτερε στην τελική όμιλία— ήταν στο ιδεολογικό σκέλος και σ' αυτό πρέπει νά σταθούν με κάνοντας τρία σχόλια: α) Είναι σίγουρο ότι στίς σχέσεις του ΠΑΣΟΚ μ τον κρατικό μηχανισμό και άλλους θεσμους υπάρχουν διφορούμενα και άμφιλεγόμενες ένέργειες. Μερικές όμως άπ τις σχετικές με τό θέμα παρατηρήσεις τοί κ. Δράκου είναι φανερά άβάσιμες. β) 'Ο κ. Δράκος κατηγορεί τό ΠΑΣΟΚ ότι «πολιτικοποίησε» τό «πρόβλημα» της διανομής του εισοδήματος. Δεν είμαι καθόλου σίγουρος αν είναι τό ΠΑΣΟΚ αυτό που πολιτικοποίησε ένα, από τή φύση του, θε-

μελιώδες πολιτικό «πρόβλημα» ή αν, αντίθετα, ή δξυνση τοῦ «προβλήματος» έφερε τό ΠΑΣΟΚ στην έξουσία. Έκείνο γιά τό όποιο δέν άναρρωτιέται ό κ. Δράκος είναι μήπως ή εϋθύνη γιά τήν κατάρρευση τών ρυθμών ανάπτυξης και συνεπώς γιά τόν έκρηκτικό τρόπο μέ τόν όποιο τίθεται τό θέμα τής διανομής τοῦ εισοδήματος άνήκει άκριβώς στό σύστημα πού ό ίδιος τό περιβάλλει μέ τόση στοργή, στό σύστημα τής ιδιωτικής πρωτοβουλίας και τής «ελεύθερης» αγοράς. "Αν είναι έτσι, τότε δέν είναι τό ΠΑΣΟΚ πού πρέπει νά βρεθεί στη θέση τοῦ έναγόμενου. γ) Κανείς δέν υποτιμά τούς περιορισμούς πού βάζει τό μικρό μέγεθος τής ελληνικής αγοράς. "Ο κ. Δράκος όμως πάει πιό πέρα: ή χώρα δέν έχει τίποτε νά κερδίσει από έλεγχο τών διεθνών της έμπορικών σχέσεων. Αυτό θά ήταν αλήθεια, αν ύπήρχε τέλειος ανταγωνισμός όμογενών προϊόντων, πού θά διεξαγόταν μόνο στό πεδίο τών τιμών: αν δέν ύπήρχε κίνδυνος από τήν έξάρτηση από ελάχιστες εξαγωγικές βιομηχανίες σ' ένα κόσμο συνεχών αναδιαρθρώσεων: αν τά συγκριτικά πλεονεκτήματα έπεφταν άπ' τόν ούρανό: αν τά δεδομένα δέν έλλαζαν, λάθη δέ γινόταν ή αν ό κεφαλαιουχικός έξοπλισμός ήταν από πλαστελίνη: αν άντί γιά φαύλους κύκλους ύπήρχε ή άρμονία τοῦ ελεύθερου έμπορίου. "Αν, έν όλίγοις, τό παρελθόν ήταν άνύπαρκτο, τό μέλλον είχε ήδη συμβεί και ή διανομή τοῦ εισοδήματος ύποτίθετο άριστη. Πρόβλημα έθνικού ελέγχου τών συναλλαγών ύπάρχει και δέν λύνεται μέ έμπάθεια και ξενοφοβία (σύμφωνοι έδώ). Τό θέμα δέν είναι ότι τό έθεσε τό ΠΑΣΟΚ αλλά ότι δέν τό έθεσε έτσι. "Αντίθετα τό χρησιμοποίησε, σέ μιá άπόπειρα πώλησης κακώς έννοουμένου έθνικισμού, σέ χαμηλή τιμή και μέ μακροχρόνια, όπως αποδεικνύεται, πίστωση.

Είναι πάντα ενδιαφέρον νά άκούει κανείς τόν καθηγητή Βαϊτσο και νά διαπιστώνει μιάν οικονομική φιλοσοφία διαφορετική από αϋτήν τής ακαδημαϊκής ορθοδοξίας. "Ο κ. Βαϊτσος εξέτασε σύντομα μέ συγκροτημένα τίς μακροχρόνιες εξελίξεις στην ελληνική μεταποιητική βιομηχανία. Έπεσήμανε τήν πτώση τών επενδύσεων και τήν επιστροφή σέ παραδοσιακούς τομείς, πού συντελέστηκε στη δεκαετία τοῦ 70. "Υπογράμμισε ότι ή μακροχρόνια ύποεπένδυση κι όχι οι ψηλοί μισθοί εϋθύνονται γιά τή σημερινή άνεργία. Τόνισε ότι ή άπώλεια ανταγωνιστι-

κότητας κι ή συγκέντρωση τής εξαγωγικής βιομηχανίας σέ τομείς χαμηλής εισοδηματικής ελαστικότητας (πού ήρθαν σά συνέπεια τών παραπάνω) όδηγησαν στη μείωση τοῦ μεριδίου τών ελληνικών εξαγωγών. "Ασκήσε κριτική στη διάρθρωση τών κυβερνητικών δαπανών, στην πολιτική κρατικών προμηθειών και στη γενικευμένη κρατική άδράνεια κατά τη διάρκεια τής 10ετίας τοῦ 70 και έπισήμανε άνεπάρκειες στη δραστηριότητα τών τραπεζών. "Η άδυναμία τής όμιλίας βρίσκονταν στό πεδίο τής μελλοντικής πολιτικής: "Απόρριψε, σωστά, ιδέες περί εγκατάλειψης τής μεταποίησης και άρκετά θαρραλέα χαρακτήρισε σά συνταγή γιά όπισθοδρόμηση τήν άποκλειστική στηρίξη σέ μικρές επιχειρήσεις και άπλές τεχνολογίες. Μίλησε γιά σχεδιασμό, κρατική παρέμβαση, έμφαση στην εκπαίδευση και τήν πολιτική κρατικών προμηθειών. "Ολα αϋτά δέν είναι όμως άρκετά συγκεκριμένα. "Ο κ. Βαϊτσος δήλωσε ότι δέν μπορεί ν' άποκαλύψει τίς προτεραιότητες τοῦ οικονομικού σχεδίου πού ετοιμάζεται. Τελικά όμως συγκεκριμένες επιλογές πρέπει νά γίνουν. Και τό έρώτημα παραμένει: τί πώς, μέ ποιούς;

"Η Κα Κατσέλη (διευθυντής τοῦ Κ. Ε. Π. Ε.) είχε νά μάς μιλήσει γιά τόν δημοκρατικό σχεδιασμό. "Αντ' αϋτοῦ έκανε μιá εισαγωγική διάλεξη πάνω στη θεωρία τοῦ ένδεικτικού οικονομικού σχεδιασμοῦ πού θά μπορούσε ν' αναφέρεται εξίσου στην "Ελλάδα, τήν "Ιταλία ή τή Γαλλία. Σέ μιá εποχή πού τό έρώτημα είναι οι άκριβείς προτεραιότητες τοῦ Σχεδίου 83-87 και τό συμβιβασμό τους μέ τούς οικονομικούς περιορισμούς και τίς κοινωνικές συγκρούσεις πού αντιμετώπιζει ή χώρα, ή Κα Κατσέλη επιχειρηματολογεί μέ όρους όριακής βελτιστοποίησης πού νά παίρνει όπ' όψη της οικονομίες κλίματος, έρευνα, χρηματοδότηση, marketing, ποιότητα ζωής κ.τ.λ. Μά προπαγάνδα στον von Hayek κάνουμε; "Η φιλοσοφία πού διέπει τό κείμενο της δημιουργεί επίσης έρωτήματα. "Ο μηχανισμός τής αγοράς, λέει, δέν άντανακλά έπακριβώς τό «κοινό καλό», γιατί δέν ύπάρχει τέλειος ανταγωνισμός και γιατί οι τιμές τής αγοράς διαφέρουν από τίς κοινωνικές «αξίες» (και ή διανομή τοῦ εισοδήματος;). "Οθεν χρειάζεται σχεδιασμός. Τό πρόβλημα ως τώρα ήταν ή υπόκληση στα ιδιωτικά συμφέροντα και ή παραμέληση τοῦ «κοινωνικού καλοῦ».

Έν ὀλίγοις, ὁ ὀρθὸς λόγος ἦταν αὐτὸ πού ἔλειπε. Ἀλλὰ ποῖο εἶναι αὐτὸ τὸ «κοινωνικό καλόν», πού ἀρκεῖ νά γνωσθεῖ καί νά ὀριστεῖ γιὰ νά θριαμβεύσει ὁ ὀρθὸς λόγος; Εἶναι δυνατό νά ὀριστεῖ μέ μοναδικό τρόπο ὥστε νά καλύπτει τοὺς πάντες; Φοβᾶμαι ὅτι τὸ μόνο πού μπορεῖ νά θριαμβεύσει μ' αὐτὴ τὴ συλλογιστικὴ εἶναι ὁ Rousseau, ὁ Bentham καί τὰ οικονομικά τῆς εἡμερίας τοῦ Pigou. Δέν υπάρχουν ἐδῶ κοινωνικές συγκρούσεις, πολωμένες σωρεύσεις δυνάμεων, κέντρα ἰσχύος καί ἐπομένως δέν υπάρχουν ταξικές (ἤτοι ἰδιωτικές, κατὰ τὴν Κα Κατσέλη) ἐπιλογές. Τὸ μόνο πρόβλημα εἶναι ἡ ἀντίσταση τῆς γραφειοκρατίας. Ἀντιμετωπίζοντας τὸ θέμα τῶν κοινωνικῶν συγκρούσεων καί τὸ δίπολο συγκεντρωτισμός-ἀποκέντρωση (ἐνα ἀπὸ τὰ πῶς σύνθετα -διανοητικά καί πρακτικά- προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ) ἡ Κα Κατσέλη ἀπαντᾷ ἀ-θῶα: «Μά θά πρέπει νά υπάρχουν μηχανισμοί διαπραγματεύσεων». Τὰ σχόλια τοῦ D' Desai (L.S.E.) πάνω στὴν ὁμιλία τῆς Κας Κατσέλη βρίσκονταν στό ἴδιο μήκος κύματος μέ τὰ παραπάνω.

Ἡ κεντρικὴ θέση τοῦ κ. Κουράκη (Brasenose College, Oxford) ἦταν ἡ ἐξῆς: Οἱ ποσοτικοί καί ποιοτικοί ἔλεγχοι τοῦ κράτους, πάνω στό πιστωτικό σύστημα, παραμένουν ἀπαράλλαχτοι. Ἐπομένως ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη δέν ὑπάρχει καμιά ἀλλαγὴ. Ὑπάρχουν ἐλάσσονος σημασίας ἀλλαγές στὴν κατανομὴ τῶν πιστώσεων. Οἱ κάθε εἴδους ἔλεγχοι ἔχουν διαστρεβλώσει τὰ μηνύματα τῆς ἀγορᾶς ὥς πρὸς τὶς διαθέσεις ὄλων τῶν σχετιζόμενων μέ τὸ πιστωτικό σύστημα. Συνεπῶς εἶναι ἀπαραίτητη, κατὰ τὸν κ. Κουράκη, ἡ φιλελευθεροποίηση τοῦ συστήματος. Κάτι τέτοιο θά ἦταν μιά πολιτικὰ οὐδέτερη πράξη. Ὁ γράφων ἐπικαλεῖται ἀναρμοδιότητα πάνω στό ἑλληνικό πιστωτικό σύστημα. Στὸ βαθμὸ πού μπορεῖ νά κρίνει ὅμως, νομίζει ὅτι, στό σκέλος τῶν διαπιστώσεων, ἡ ἔκθεση τοῦ κ. Κουράκη ἦταν πειστικὴ καί συγκροτημένη καί πρόδινε ἀνθρώπο πού ἐλέγχει τὸ ὕλικο τοῦ. Στὸ σκέλος τῶν προτάσεων ὅμως υπάρχουν ἐπιφυλάξεις. Δέ νομίζω ὅτι ἡ φιλελευθεροποίηση τοῦ πιστωτικοῦ συστήματος εἶναι πολιτικὰ οὐδέτερη. Ἄν μάλιστα, μιά ἀπὸ τὶς μείζονες ἐπιπτώσεις τῆς θά εἶναι -ὅπως φαντάζομαι- τὸ νά αὐξήσῃ τὸ κόστος καί νά δυσκολέψῃ τὶς συνθήκες δανεισμοῦ τοῦ δημόσιου τομέα, τότε ἡ φιλελευθεροποίηση εἶναι πολιτικὰ οὐ-

δέτερη μόνο γιὰ τοὺς οἰκονομέτρους. χρειάζεται συγκεκριμένη συζήτηση πάνω σέ μέτρα καί ἐπιπτώσεις. Παρ' ὅλα αὐτά ὅμως καί μέ δοσμένη τὴν κατάσταση, μιά συγκροτημένη ὁμιλία εἶναι μιά εὐπρόσδεκτη ἀνακούφιση.

Τὸν κύκλο τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας ἔκλεισε ὁ κ. Παπασπηλιόπουλος μέ μιά εἰσήγηση πάνω στὴ γεωργία, πού νομίζω ὅτι ἦταν ἡ πῶς ἀδύνατη ἀπὸ ὅλες. Μερικές φορές οἱ συλλογισμοί τοῦ κ. Παπασπηλιόπουλου ἔφταναν στὰ ὅρια τοῦ ἀκατανόητου, μερικές ἄλλες ἦταν ἀντιφατικοί καί συχνά τὰ ἐμπειρικά στοιχεῖα πού ὁ ἴδιος παράθετε βρίσκονταν σέ ἀνοιχτὴ ἀντίθεση μέ τὰ συμπεράσματα πού ὁ κ. Παπασπηλιόπουλος ἔβγαζε ἀκριβῶς ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτά. Τὰ προβλήματα αὐτά ἦταν ἰδιαίτερα ἐντονα στα σημεῖα πού ἀφοροῦσαν σ' αὐτὸ πού φαινομενικά ἦταν ἡ κεντρικὴ θέση τῆς ὁμιλίας: οἱ ἐπενδύσεις καί ἡ ἔνταση κεφαλαίου στὴ γεωργία.

Ἄς δοῦμε τώρα τὸν δεύτερο κύκλο ὁμιλιῶν:

Μέ τίς ὁμιλίες τῶν κ.κ. Δερτιλῆ καί Διαμαντοῦρου, ἓνας ἄνθρωπος τῆς ἀριστερᾶς δέν ἔχει νά διαφωνήσει σέ τίποτε. Τὸ νά οἰκοδομεῖ ὅμως κάποιος μίαν ὁμιλία γύρω ἀπὸ διαβεβαιώσεις ὅπως: ἡ κοινωνία τῶν πολιτῶν στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἀδύνατη καί χωρὶς συνοχὴ ἢ τὸ κράτος εἶναι γραφειοκρατικό καί μὴ ἐκλογικευμένο (μήπως αὐτὸ σημαίνει ὅτι δέν εἶχε λειτουργικότητα; πῶς ἐπιβίωσε ἐξάλλου τόσο καιρὸ ἓνας πρῶτου μεγέθους παραλογισμός;) ἢ ὅτι ἡ ἰδεολογία τῆς καπιταλιστικῆς ἐκβιομηχάνισης δέν εἶχε ποτέ ρίζες, δέν ἀρκεῖ καί σίγουρα δέν προσθέτει τίποτε. Ἄν τὰ μικροαστικά στρώματα αὐξήθηκαν μεταπολεμικά μέ ταχὺ ρυθμὸ, ὅπως διαβεβαίωσε ὁ κ. Διαμαντοῦρος, θά ἦταν ἐνδιαφέρον νά βλέπαμε αὐτὴ τὴν ἀνάπτυξη πῶς συγκεκριμένα καί μέ στοιχεῖα. Ἄν τὸ ΠΑΣΟΚ φέρνει στό προσκήνιο συμπεσιμένες ἀντιφάσεις θά ἦταν καλὸ νά τίς δοῦμε μιά-μιά.

Ὁ κ. Λυριτζῆς ἐξέτασε τὴν κοινωνικὴ σύνθεση τῶν ἀνώτερων καί ἐνδιάμεσων ὀργάνων τοῦ ΠΑΣΟΚ. Ἐπισήμανε ὅτι τὸ ποσοστιαῖο βάρος τῶν ἀνώτερων μισθωτῶν ἐπαγγελματιῶν εἶναι μεγαλύτερο στό ΠΑΣΟΚ ἀπ' ὅτι, στὰ κόμματα τῆς Δεξιᾶς, πού κυριαρχοῦνταν βασικά ἀπὸ «ἐλευθέρους» ἐπαγγέλματα (Πρόκειται -ἐπὶ τὸ χυδαίστερον- γιὰ δικηγόρους ἐναντι τεχνικῶν στελεχῶν;) Ὁ κ. Λυριτζῆς μᾶς

προειδοποίησε ὅτι δέν μποροῦν νά βγοῦν συμπεράσματα σχετικὰ μέ τὴν ταξικὴ ὕψη τοῦ ΠΑΣΟΚ ἀπὸ ἓναν τέτοιο δείκτη - ἀλλὰ ὁ ἴδιος ἔβγαλε. Σίγουρα ἡ ταξικὴ ὕψη ἐνός κόμματος δέ βγαίνει μόνο ἀπὸ τὴ σύνθεση τῶν ὀργάνων τοῦ ἀλλὰ καί ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ σύνθεση τῶν ὁπαδῶν καὶ ψηφοφόρων τοῦ, τὴν ἰδεολογία καί τὸ πρόγραμμά του, τὴ δομὴ τῆς ἐξουσίας τοῦ κόμματος κ.τ.λ. Ἐκεῖνο ὅμως πού εἶναι ἐνδιαφέρον μέ τὸν κ. Λυριτζῆ, εἶναι ὅτι ἦταν ὁ μόνος πού εἶχε στοιχεῖα πρὸς τεκμηρίωση τῶν ἰσχυρισμῶν του. Κι αὐτὸ εἶναι καλὸ σημάδι.

Ἡ ὁμιλία τοῦ Γ. Κατηφόρη ἦταν σχετικὴ μέ τὰ ἐργατικά συνδικάτα. Ἀρχικά ὁ κ. Κατηφόρης ἀναφέρθηκε στὴν ὄργανωτικὴ δομὴ, στὴν ἱστορία τῶν συνδικάτων καί στὰ ποσοστὰ τῶν συνδικαλισμένων ἐργαζομένων. Κατόπιν ἀναφέρθηκε στὴ χειραγώγηση τῶν συνδικάτων κατὰ τὴ μεταδικτατορικὴ περίοδο καί στίς συνέπειες τοῦ νόμου 330. Συνέχισε μέ τὴν ἔκθεση τῶν κύριων σημείων τῆς νέας ἐργατικῆς νομοθεσίας πού εἰσήγαγε τὸ ΠΑΣΟΚ, γιὰ νά καταλήξῃ ὅτι, τουλάχιστον στὸν συνδικαλιστικὸ τομέα, υπάρχουν ἀλλαγές καί μάλιστα ἐξαιρετικὰ εὐνοϊκές γιὰ τοὺς ἐργαζόμενους.

Τὸν κύκλο ἔκλεισε ὁ Ρ. Anderson. Ἀρχισε μέ τὴν ἐκκρίση ἀνάμεσα: α) στὴν ἀναπτυγμένη Βόρεια Εὐρώπη, πού τὸ ἐργατικὸ τῆς κίνημα κυριαρχεῖται ἀπ' τὴ σοσιαλδημοκρατία καί τῆς ὁποίας ὁ ρόλος ἦταν ἀποφασιστικός γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κράτους εἡμερίας καί γιὰ τὴν εὐστάθεια τῶν πολιτικῶν θεσμῶν καί β) στὴ Νότια Εὐρώπη, πού τὸ ἐργατικὸ τῆς κίνημα κυριαρχοῦνταν ἀπὸ τοὺς κομμουνιστές ἀλλὰ ἡ πολιτικὴ τῆς σκηνῆς ἀπὸ τὴ Δεξιὰ. Μέ τὴν ἀνάπτυξη τῆς Ν. Εὐρώπης, συνέχισε ὁ κ. Anderson, παρατηρήθηκε μιά σύγκλιση καί τὰ εὐρωκομμουνιστικὰ κόμματα ἀρχισαν νά παίζουν στό Νότο τὸ ρόλο τῆς σοσιαλδημοκρατίας τοῦ Βορρᾶ. Ἐδῶ, ὁ κ. Anderson, διατύπωσε μιά «προκλητικὴ» πρόβλεψη: ὁ εὐρωκομμουνισμός τοῦ Νότου πάσχει ἀπὸ ἀντιφάσεις πού δέν τοῦ ἐπιτρέπουν νά παίξῃ πειστικὰ αὐτὸ τὸ νέο ρόλο καί θά φθίνει πρὸς ὄφελος τῶν πῶς ἀξιόπιστων εὐρωσοσιαλιστῶν. Ὁ κ. Anderson -πολύ προσεκτικά- διαφοροποίησε τὸ ΠΑΣΟΚ ἀπ' τὸ ὑπόλοιπο εὐρωσοσιαλιστικὸ ρεῖμα. Ὑπενθύμισε ὅτι τὸ ΠΑΣΟΚ δέν ἔχει σοσιαλιστικές ρίζες, δέν ἔχει ἰσχυρὴ βάση στό ἐργατικὸ κίνημα, ἡ ὁργανωτικὴ τοῦ δομὴ

είναι πατερναλιστική και διακρίνεται για τον επιθετικό του εθνικισμό.

Στή σχετική με την θέση των 2 φύλων ένότητα, ή ομιλία της Κας Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου ήταν ενδιαφέρουσα. 'Η έκθεση του ιστορικού των προσπαθειών για την αλλαγή της σχετικής με τη νομική θέση των δύο φύλων ήταν χρήσιμη. 'Η ανάλυση των τροποποιήσεων του οικογενειακού δικαίου από τη σκοπιά της εξέλιξης των δύο φύλων και οι συνέπειες του νέου νόμου περί διαζυγίου, πάλι από την ίδια σκοπιά, ήταν εξαιρετικά κατατοπιστικές και νομίζω πλήρεις. 'Η επισημάνση των αλυτων θεμάτων ήταν κι αυτή χρήσιμη. Στόν ίδιο κύκλο μίλησαν επίσης ή Κα Δημάκη κι ο κ. Τζανάτος.

'Η συζήτηση σχετικά με την εξωτερική πολιτική του ΠΑΣΟΚ ήταν τελείως απογοητευτική. Δυστυχώς για λόγους χώρου δεν είναι δυνατό να σχολιάσουμε λεπτομερώς τη θεματολογική αυτή ένότητα. Στήν καλύτερη περίπτωση, άκουσαμε ενδιαφέροντες αλλά όχι και πολύ πρωτότυπους σχολιασμούς. Στή χειρότερη, άκουσαμε είτε ασυναρτησίες είτε κουτσουμπολιό —καμιά φορά με χιούμορ καμιά φορά χωρίς— είτε διατύπωση παραπόνων είτε διδαχές ώριμου παιδιού προς νεότερα και πιο επιπόλαια παιδιά. 'Ο πρεσβευτής κ. Κυριαζίδης, που είχε κληθεί να πει δυό λόγια, ήταν οφθαλμοφανώς ένας άνθρωπος που βρισκόταν σε δύσκολη θέση.

'Η τελευταία μέρα ήταν αφιερωμένη στην εκπαίδευση και την υγεία. Τή συζήτηση άνοιξε ο κ. Τσουκαλός, με μιάν ομιλία αφιερωμένη εξ ολοκλήρου στο κράτος. 'Επισήμανε την αναγκαιότητα ριζικών διαρθρωτικών αλλαγών και τό αδύνατο μιάς απλής διαχείρισης της κρίσης, γιατί, ακριβώς λόγω της κρίσης, τό κοινωνικό παιχνίδι έχει μετατραπεί σε παίγνιο μηδενικού άθροίσματος. 'Επανελάβε τά περί αδράνειας και διαφθοράς του κρατικού μηχανισμού, αναγνωρίζοντας όμως τη λειτουργικότητα που ή κατάσταση αυτή είχε στο παρελθόν. Σέ μιάν έκρηξη, κριτικής διάθεσης ύποθέτω, θύμισε τίς δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι συμμετοχικές μορφές δημοκρατίας. 'Η υπερπολιτικοποίηση και ή ενθάρρυνση από τά κόμματα συντεχνιακής συμπεριφοράς δεν επιτρέπουν, είπε, την επιδίωξη πρωτοβουλιών από τά κάτω. Συμπέρασμα: 'Ερουμε δει πολύ σημαντικότερα πράγματα υπό τον κ. Τσουκαλά. 'Ακολούθησε ο κ. Αγραφιώτης με μιάν ενδιαφέρουσα αλλά

μάλλον ανώδυνη, ομιλία πάνω σέ θέματα έρευνας.

'Ο κ. Γιαννουλόπουλος καταπιάστηκε με την ανώτατη παιδεία. Μετά την —απαραίτητη πιά— ιστορική αναδρομή και την έκθεση των δεδομένων της σημερινής κατάστασης ο κ. Γιαννουλόπουλος πέρασε στην (ευνοϊκή) παρουσίαση του νέου νόμου για τά Α.Ε.Ι. Δυστυχώς δεν υπήρχε ούτε νύξη σχετικά με τίς στρατηγικές επιπτώσεις του νόμου και ιδιαίτερα των μεταπτυχιακών, πάνω στην ανώτατη παιδεία και στο σύνολο της εκπαίδευσης γενικότερα. Μολονότι ο κ. Γιαννουλόπουλος μίλησε κατ' επανάληψη για την αντίσταση των καθηγητών, δεν αναφέρθηκε στον συνολικό συσχετισμό δυνάμεων μέσα στά Α.Ε.Ι. Τέλος, ή κριτική της άριστεράς στο Νόμο «στριμώχτηκε» στά τελευταία 2 λεπτά της ομιλίας. Στήν ουσία ήταν σάν να μην αναφέρθηκε καθόλου.

Τελευταίος ομιλητής ήταν ο κ. Γ. Παπανδρέου. 'Η ομιλία του για τή λαϊκή επι-

μόρφωση και τίς δυσκολίες της ήταν σεμνή, συγκρατημένη και άρκετά κατατοπιστική.

Στό θέμα της υγείας ο κ. Φιλαλήθης έπαιρησε την τοποθέτηση του προβλήματος στο ιστορικό και κοινωνικό του πλαίσιο. 'Η ιστορία του συστήματος υγείας συνδέθηκε μ' αυτή των κοινωνικών ασφαλίσεων. Κατόπιν επισημάνθηκαν τά χαρακτηριστικά του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα καθώς και τά συστατικά στοιχεία της σημερινής κρίσης στην υγεία. Τέλος, εκτέθηκαν συνοπτικά οι προτεινόμενες από τό ΠΑΣΟΚ αλλαγές. 'Ηταν μιá προσεκτική ομιλία. Τό μεγάλο βάρος όμως, ως προς την ανάλυση των προτεινόμενων αλλαγών, έπεφτε στον κ. Σισούρα (διευθυντής Ι.Κ.Α.). 'Αλλά ο κ. Σισούρας είπε γενικότητες: Τό ΠΑΣΟΚ θεωρεί την υγεία σάν κοινωνικό δικαίωμα κι όχι ιδιωτικό αγαθό. 'Η υλοποίηση της αρχής αυτής βασίζεται σέ 3 άξονες: i) 'Αποκέντρωση και συμμετοχή. ii) 'Υποδομή που

θά συνίσταται σ' ένα δίκτυο νοσοκομείων απ' τή μιά και από τήν άλλη σέ ένα δίκτυο κέντρων ύγείας μέ πλήρες φάσμα υπηρεσιών πού στό μέλλον(;) θά αποτελέσουν τή βάση τής προληπτικής Ιατρικής. iii) Τήν εισαγωγή του θεσμού του γιατρού πλήρους απασχόλησης. Ύπάρχουν όμως έντονες αντιδράσεις στά σχέδια αυτά. Πρός τό τέλος τής ομιλίας του ο κ. Σισούρας θύμισε ότι τά σχέδια Δοξιάδη κατάρρευσαν βαλλόμενα κι απ' τίς 2 μεριές. (ήταν αίχμη αυτοκριτικής αυτός;). Στή συζήτηση πού ακολούθησε, ο κ. Σισούρας πείστηκε και από τόν κ. Πετρόχειλο και από τό ακροατήριο νά εξηγήσει: τή σχέση του νέου συστήματος μέ τά ασφαλιστικά ταμεία-τούς λόγους γιά τούς όποιους τό νομοσχέδιο δέν εισάγεται πρός συζήτηση στή Βουλή; τίς συγκεκριμένες πρωτοβουλίες πού ή κυβέρνηση έχει κατά νου, ιδίως σχετικά μέ τήν υποδομή του νέου συστήματος ύγείας; τό άκριθές νόημα του κέντρου ύγείας. Σ' όλα αυτά ο κ. Σισούρας απάντησε βασικά μέ υπεκφυγές. Είναι άραγε οί υπεκφυγές αυτές τό προλούδιο του ένταφιασμού τών προτάσεων Αύγερινου; Κι όμως οί προτάσεις αυτές ήταν οί μόνες, μέσα σέ μία χαώδη σοσιαλίζουσα ρητορεία 10 χρόνων, πού θύμιζαν μέ άπτό και συγκεκριμένο τρόπο σοσιαλισμό.

Ποιός είναι ο άπολογισμός;

Τί πρόσφερε αυτή ή συνδιάσκεψη;

Άπό ακαδημαϊκή άποψη ή προσφορά τής συνδιάσκεψης ήταν άσήμαντη. Αυτό γίνεται φανερό από τήν έκθεση πού προηγήθηκε και δέν νομίζω ότι χρειάζονται πρόσθετα σχόλια.

Άπό άποψη πληροφόρησης ή συνεισφορά ήταν πρακτικά άνυπαρκτη. Τό χαρακτηριστικό τής γενικόλογίας και τής κοινοτοπίας είναι ή χαμηλή περιεκτικότητα σέ πληροφορίες. Όρισμένοι από τούς άκροατές ήταν σέ μεγαλύτερη σύγχυση μετά, παρά πριν, τή συνδιάσκεψη. Και πάλι δέν χρειάζονται περαιτέρω σχόλια.

Οί παραπάνω άδυναμίες δέ θάταν και τόσο σημαντικές αυτές καθαυτές άν δέν γεννοΰσαν δύο ομάδες άνησυχητικών έρωτημάτων.

Ή πρώτη ομάδα είναι πολιτικά έρωτήματα και άφορούν ειδικά σέ κείνους από τούς όμιλητές πού σχετίζονται άμεσα μέ τήν κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ ή κατέχουν

διευθυντικές θέσεις σέ κρατικούς όργανισμούς και υπηρεσίες. Άν οί όμιλητές αυτοί αποτελούν αντιπροσωπευτικό δείγμα τής σκέψης του ΠΑΣΟΚ και άν υποθέσουμε έπιπλέον ότι δέν είχαν λόγο νά μάς παραπλανήσουν μέ άνώδυνες γενικότητες, τότε δικαιούμαστε νά είμαστε πολύ άνησυχοί. Μετά από έναμису χρόνο διακυβέρνησης, τό ΠΑΣΟΚ δέν φαίνεται νά έχει ούτε σαφή, ούτε συνολική, ούτε ενιαία αντίληψη τής πραγματικής κατάστασης στή χώρα και δέν φαίνεται νά διαθέτει συγκεκριμένες ιδέες γιά τό πώς θά τήν αντιμετώπισει. (πάντα βέβαια υπό τόν όρο ότι τό δείγμα πού είδαμε είναι αντιπροσωπευτικό). Αυτό είναι φυσικό κι άναμενόμενο όταν πρόκειται γιά έναν, έστω και κάπως, ένημερωμένο πολίτη σάν τόν γράφοντα πού βιάζεται νά επικαλεστεί άναρμοδιότητα σέ πλείστα ζητήματα, δέν είναι δικαιολογήσιμο όμως όταν πρόκειται γιά εκπρόσωπους κυβέρνησης. Ό λόγος είναι άπλός: τά μέτρα πού αναπόφευκτα θά κληθεί νά πάρει τό ΠΑΣΟΚ θά είναι άπλά ad hoc αντιδράσεις σέ γεγονότα. Κι αυτό είναι άνησυχητικό κι από πολιτική και κοινωνική άποψη.

Έπιπλέον ή χρήση ακαδημαϊκής όρολογίας πού ήθελημένα ή άθέλητα συκαλύπτει τή γυμνότητα του βασιλέως και παραπλανεί τό πλατύ κοινό δίνοντάς του τήν αίσθηση ότι έχει τή σοφία τήν ίδια μπροστά του, δημιουργεί πρόβλημα δημοκρατικής τάξης και δέν έχει καμιά σχέση ούτε μέ τήν άποκέντρωση ούτε μέ τή συμμετοχή. Και καλώς ή κακώς τό κοινό τής συνδιάσκεψης αυτής ήταν μορφωμένο μέν, πλατύ δέ. (Παραμιλιτώντας πρέπει νά πώ ότι άν κρίνω από τήν κατανομή τών χειροκροτημάτων κατά όμιλητή, τό κοινό τής συνδιάσκεψης έκρινε σχεδόν πάντα σωστά. Αυτό ήταν έξαιρετικά ευχάριστο).

Τέλος ο τρόπος μέ τόν όποιο οί όμιλητές τής κατηγορίας αυτής τοποθέτησαν τό πρόβλημά τους δέν δημιουργεί τίς προϋποθέσεις γιά συγκεκριμένη συζήτηση ούτε στό ακαδημαϊκό έπίπεδο. Άπουσία συγκεκριμένης συζήτησης, βέβαια, σημαίνει μη έντοπισμό άδυναμιών και άπώλεια ευκαιριών γιά εκμάθηση μέσα από τήν ήδη συσσωρευμένη έμπειρία. Είναι μία καθαρά άμυντική θέση πού δέν οδηγεί πουθενά.

Ή δεύτερη ομάδα έρωτημάτων σχετίζεται μέ τή σημερινή κατάσταση στό χώρο τών διανοουμένων τής άριστεράς (συμπε-

ριλαμβανομένων κι αυτών του ΠΑΣΟΚ).

Πολλοί από τούς όμιλητές έδωσαν τήν αίσθηση ότι είχαν αφήσει έξω από τήν αίσθηση τό όπλο τής κριτικής, πού ξέρουμε ότι διαθέτουν. Δέν ξέρω σέ τί άκριβώς όφείλεται αυτή τους ή αυτοσυγκράτηση. Είναι γιατί γιά πρώτη φορά αισθάνονται νά κολακεύονται από τήν προσοχή πού τούς δίνει μία κυβέρνηση; Είναι γιατί βλέπουν τίς -άναντίρρητες- έλπίδες πού δημιουργεί ή νέα κατάσταση αλλά άρνοΰνται νά δούν τά διφορούμενα και τίς άμφιλογίες; Δέν ξέρω. Πάντως έδώ υπάρχει ένα μεγάλο πρόβλημα.

Πιστεύω όμως ότι κι άν άκόμη έλειπε ή αυτοσυγκράτηση, ή πλειοψηφία τών διανοουμένων τής άριστεράς δείχνει έντονα σημάδια έξάντλησης τής δημιουργικότητας τής (υπάρχουν βέβαια πάντα οί τιμητικές εξαιρέσεις). Έδώ και άρκετό καιρό άκούμε κουραστικές έπαναλήψεις γενικών διαπιστώσεων και βλέπουμε δείγματα πρόχειρης γραφής. Ή υπέρβαση τής κατάστασης αυτής απαιτεί συγκεκριμένη τοποθέτηση τών ζητημάτων, άυστηρή και συνεκτική έπιχειρηματολόγηση και άρτια τεκμηρίωση υποθέσεων και συμπερασμάτων. Αυτό όμως απαιτούν μεγάλες διανοητικές και φυσικές προσπάθειες και κάθε είδους θυσίες. Έδώ όμως έχουμε νά κάνουμε μέ μία κατάσταση πού δέν δίνει κανένα κίνητρο στήν κατεύθυνση αυτή. Διαισθάνεται κανείς μία συνθήκη άμοιβαίας έπιείκειας, ένα κλίμα άτιμωρησίας γιά ότιδήποτε πει κανείς. Μέσα σέ τέτοιες συνθήκες, ή καταβολή καμάτου γιά έρευνα είναι κάτι, μάλλον άντιπαθητικό. Ταράζει λιμνάζοντα νερά. Καλώς ή κακώς όμως είναι μία από τίς βασικές λειτουργίες του έπαγγελματία διανοούμενου. Κι έδώ υπάρχει ένα άκόμη μεγαλύτερο πρόβλημα.

Θά κλείσω μέ μιάν άναφορά στίς εϋθύνες τών διοργανωτών. Πιστεύω ότι είναι μικρότερες απ' αυτές τών όμιλητών αλλά όχι κι άνύπαρκτες:

α) Ό ίδιος ο τίτλος τής συνδιάσκεψης φαινόταν νά προεξοφλεί αυτό πού φυσιολογικά θεωρείται σάν ζητούμενο. (Άλλαγή, ριζοσπαστικός μετασχηματισμός κ.τ.λ.). Ή προδιάθεση γιά κάποιας μορφής αυταρέσκεια όπήρχε ήδη στόν τίτλο.

β) Ή σύνθεση τών όμιλητών θά μπορούσε νά είναι πιο προσεγμένη και πιο ίσορροπημένη και από πολιτική και από ποιοτική άποψη.

γ) 'Ο προσδιορισμός των θεμάτων των όμιλών θα μπορούσε να είναι λιγότερο γενικός και περισσότερο απαιτητικός. Είναι πιθανό (άλλα όχι σίγουρο) ότι κάτι τέτοιο θα άσκούσε μία διακριτική και καθοδηγητική λειτουργία στους όμιλητές.

δ) Θα μπορούσε να υπάρχει ένας συνδυασμός άνοιχτών όμιλών και συζητήσεων σε πιο κλειστό κύκλο. Στη δεύτερη περίπτωση ή ίδια ή επιλογή των θεμάτων μπορεί να είναι τέτοια πού να προσελκύει μόνο τους άμεσα ενδιαφερόμενους. Τελικά όμως επιλέχθηκε οι όμιλίες να είναι όλες για τό πλατύ άκροατήριο.

Συμπέρασμα: Συνδιασκέψεις πού, έστω κι άθέλητα, καταλήγουν να είναι χώροι, κοινωνικών συναναστροφών ή μέσα προβολής κάποιων πολιτικών δυνάμεων, δέν είναι και πάρα πολύ χρήσιμα πράγματα. "Αν λείψουν, τό δημόσιο θα γλιτώσει τίς δαπάνες κι έμεις θα άπαλλαγούμε από τήν δδύνη πού συνεπάγεται διάλογος σάν τόν παρακάτω:

Ερώτηση: Μπορεί ή 'Ελλάδα να αναλάβει τήν εδύνη τής προεδρίας τής Ε.Ο.Κ.;

Απάντηση: 'Η κυβέρνηση μπορεί να έκπληρώσει σε σημαντικό βαθμό(!) τά καθήκοντά της. 'Υπάρχουν άρκετοί 'Ελληνες και μέσα στη χώρα και στο έξωτερικό...

Τουλάχιστον 10 έκατομμύρια θα Έλεγα.
X.I.

'Η πρόταση 'Αντρόπωφ για τόν περιορισμό των πυρηνικών όπλων και ή ίσορροπία τρόμου στην Εύρώπη

Σε έπίσημο λόγο του για τά 60 χρόνια τής ίδρυσης του Σοβιετικού Κράτους, ό νέος ήγέτης τής Σ. Ένωσης Γ. 'Αντρόπωφ πρότεινε τήν ίσορροπη μείωση των πυρηνικών όπλων στην Εύρώπη (21. 12.1982). 'Ηταν ή είδηση τής ήμέρας και άκολούθησαν ποικίλα σχόλια στους έπομένους μήνες.

Στήν ουσία, ό 'Αντρόπωφ, πρότεινε τή μείωση των στρατηγικών πυρηνικών πυραύλων και των πυρηνικών τους κεφαλών κατά 25% στην άρχή, καθώς και παραπέρα μείωση μετά από συμφωνίες. 'Επίσης,

πρότεινε τή μείωση των πυραύλων μέσου βεληνεκούς στην Εύρώπη, σε τέτοιο βαθμό, ώστε να άντισταθμίζουν μόνο τους πυραύλους και τίς πυρηνικές τους κεφαλές του όπλοστασίου τής Μ.Βρετανίας και τής Γαλλίας.

'Η είδηση των προτάσεων αυτών δέν ήταν κάτι έντελως καινούριο για τίς κυβερνήσεις των χωρών του ΝΑΤΟ, ώστόσο περιέχει ένα έλπιδοφόρο μήνυμα για τή συνέχιση των διαπραγματεύσεων στη Γενεύη, πού μέχρι τώρα δέν έχουν καταφέρει άπολύτως τίποτα στο θέμα των εύρωπυρών.

'Εκπρόσωποι τής άμερικανικής κυβέρνησης άπερρίψαν τήν ίδια κιόλας ήμέρα τίς προτάσεις ως μη ρεαλιστικές, τονίζοντας ότι ή πρόταση αφήνει ένα μεγάλο μέρος των πυραύλων SS-20 στην Εύρώπη, χωρίς κανένα άντισταθμισμα από τή μεριά του ΝΑΤΟ. Τό ίδιο έκαναν ή Μ.Βρετανία και ή Γαλλία, πού δέν θέλουν να περιορίσουν τά πυρηνικά τους όπλοστάσια. Στη Δ.Γερμανία τά πνεύματα ήταν πιο ήπια. 'Ο Μπράντ κάλεσε τους συμμάχους να μην άπορρίψουν τήν πρόταση άμέσως, αλλά να τή μελετήσουν προσεκτικά, τονίζοντας ότι ή πρόταση μιλάει για πυραυλικά συστήματα και όχι πυρηνικές κεφαλές (κάθε πυραύλος SS-20 φέρει 3 πυρηνικές κεφαλές).

'Η πρόταση 'Αντρόπωφ έρχεται σε μία πολύ κρίσιμη έποχή για τήν Εύρώπη, τό μέλλον των σχέσεων 'Ανατολής-Δύσης, τήν κούρσα των έξοπλισμών για πιο καταστροφικά όπλα, τή δραστηριοποίηση του κινήματος άφοπλισμού στην Εύρώπη και τή βαθιά οικονομική κρίση τής Δύσης. 'Ερχεται σε μία έποχή έντασης από τήν έγκατάσταση 572 πυραύλων Cruise και Pershing 2 (άπόφαση ΝΑΤΟ Δεκ. 1979) στην Εύρώπη και του καινούριου σχεδίου των 'Αμερικανών για τό πυραυλικό σύστημα ΜΧ.

'Αλλά, πρώτα, να δούμε ποιές ήταν οι προτάσεις του 'Αντρόπωφ (άποσπάσματα του πρακτορείου Reuter).

«...Είμαστε έτοιμοι να μειώσουμε τά στρατηγικά μας όπλα πάνω από 25%. Μέ τήν προϋπόθεση ότι και οι ΗΠΑ θα μειώσουν τό όπλοστάσιό τους με τό ίδιο ποσοστό, ώστε και οι δύο χώρες να έχουν ίσο αριθμό στρατηγικών πυραυλικών συστημάτων... 'Επίσης προτείνουμε ότι ό αριθμός των πυρηνικών κεφαλών πρέπει να μειωθεί σημαντικά και βελτιώσεις στά πυρηνικά όπλα να περιοριστούν κατά τόν

μεγαλύτερο βαθμό.

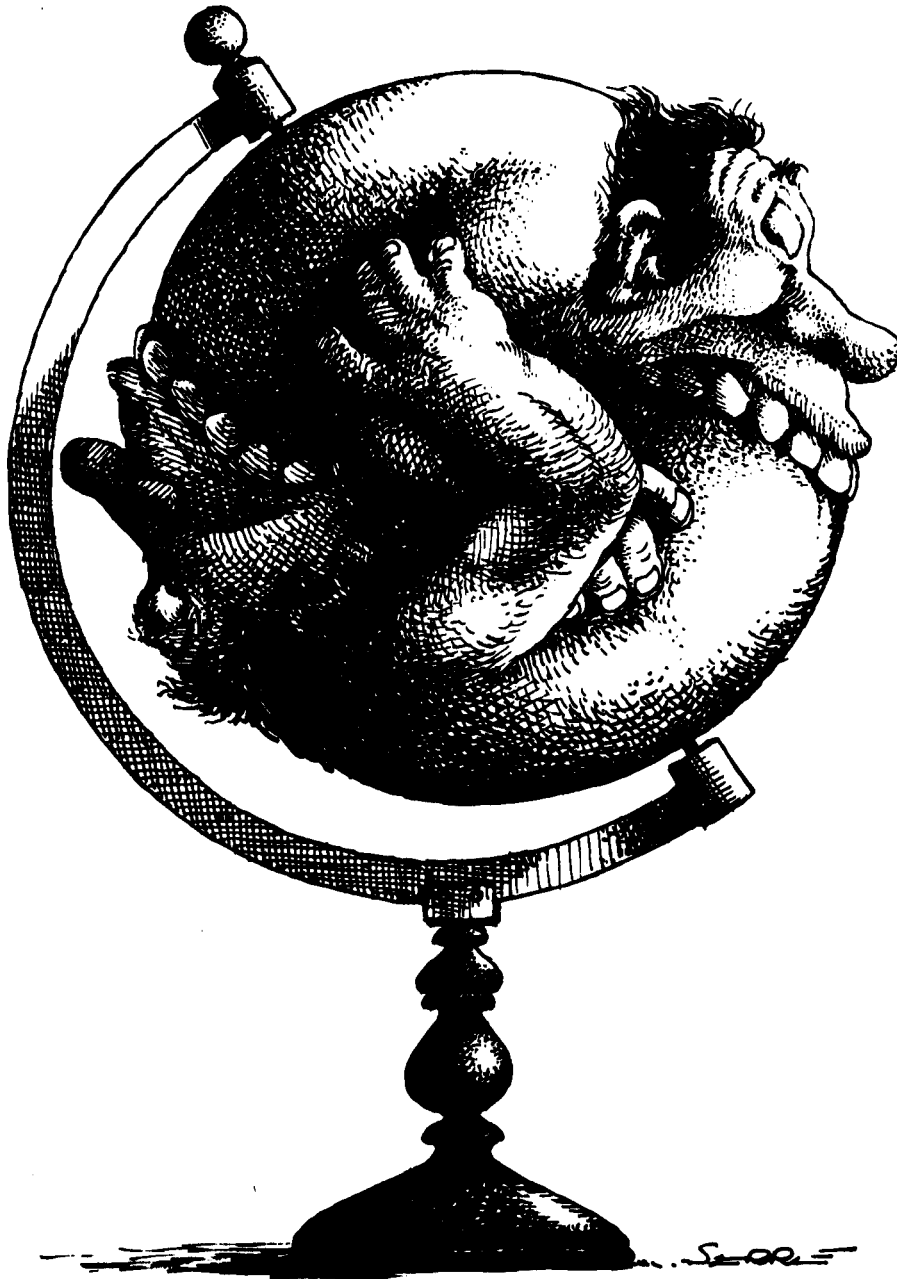
Οι προτάσεις μας αναφέρονται σε κάθε είδος στρατηγικών όπλων χωρίς εξαιρέσεις, και προβλέπουμε μειώσεις πού θα άριθμούν άρκετές έκατοντάδες». ('Ακολούθησε: πρόταση για συμφωνίες παγώματος των όπλοστασίων στρατηγικών όπλων κατά τήν περίοδο των διαπραγματεύσεων, καταγγελία του νέου άμερικανικού σχεδίου για τό πυραυλικό σύστημα ΜΧ και ότι ή Σ. Ένωση δέν πρόκειται να κάνει μονομερή παραχώρηση με τήν αύξανόμενη ένταση των έξοπλισμών, αντίθετα, θα συνεχίσει να κατασκευάζει πυραυλικά συστήματα μεγάλου βεληνεκούς για να άντισταθμίσει τήν άπειλή των πυραύλων των ΗΠΑ).

Για τίς Ρωσο-άμερικανικές συνομιλίες στη Γενεύη, με σκοπό τόν περιορισμό των πυραύλων μέσου βεληνεκούς στην Εύρώπη, ό 'Αντρόπωφ είπε: 'Η Σ. Ένωση είναι άποφασισμένη να προχωρήσει σε σημαντικές μειώσεις τόσο για τά μέσου βεληνεκούς όσο και για τά τακτικά όπλα πού έχουν σχεδιασθεί για τό χτύπημα στόχων στην Εύρώπη. 'Ωστόσο, παλιές προτάσεις μας συνάντησαν έναν τοίχο σιωπής. Θέλω να επιβεβαιώσω ότι δέν έχουμε άποσύρει τίς προτάσεις μας αυτές.

'Εχουμε προτείνει και μία άλλη παραλλαγή - ότι ή Σ.Ε. και οι χώρες του ΝΑΤΟ να μειώσουν τά όπλα μέσου βεληνεκούς κατά 2/3. 'Αντίθετα, οι ΗΠΑ πρότειναν τή «μηδενική λύση», πού σημαίνει τήν κατάργηση των σοβιετικών πυραύλων μέσου βεληνεκούς, όχι μόνο στο εύρωπαϊκό αλλά και στο άσιατικό τμήμα τής Σ.Ε., ενώ τό όπλοστάσιο του ΝΑΤΟ θα παραμείνει άμετάβλητο ή και άκόμη θα αύξηθεί.

Δέν νομίζω ότι κανείς μπορεί να φαντασθεί ότι ή Σ.Ε. θα συμφωνήσει για κάτι τέτοιο. 'Η Ουάσιγκτον φαίνεται να έμποδίζει μία τέτοια συμφωνία και, αναφερόμενη σε άποτυχία των συνομιλιών, συγκρώνως, έγκαθιστά τους πυραύλους της στην Εύρώπη.

Συμφωνούμε, μεταξύ και άλλων, ότι ή Σ.Ε. πρέπει να διατηρήσει στην Εύρώπη μόνο τόσους πυραύλους όσους ή Μ. Βρετανία και ή Γαλλία και ούτε έναν παραπάνω. Αυτό σημαίνει ότι ή Σ.Ε. θα μειώσει κατά έκατοντάδες τους πυραύλους της, περιλαμβανομένων και δεκάδων των τελευταίων πυραύλων, γνωστών στη Δύση ως SS-20. Στην περίπτωση των ΗΠΑ

σφάλειά μας και την ασφάλεια των συμμάχων μας να διακινδυνεύσει. Επίσης, θά ήταν καλό να συλλογιστούν τις συνέπειες της εγκατάστασης αμερικανικών πυραύλων μέσου βεληνεκούς στην Εύρωπη και τον κίνδυνο από το σταμάτημα των προσπαθειών περιορισμού των πυρηνικών όπλων».

Η πρόταση Αντρόπωφ δεν έμεινε εκεί. Στις 6 Ιανουαρίου 1983 οι χώρες-μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας στην Πράγα δέχθηκαν ομόφωνα (δεν υπήρχε περίπτωση να μη συμφωνήσουν φυσικά) την πρόταση. Ακολούθησε μία σειρά από συναντήσεις σοβιετικών πολιτικών και ηγετών των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, όπου τονίσθηκε ξανά και ξανά η πρόταση Αντρόπωφ. Τους τελευταίους μήνες συνεχίζονται οι διαπραγματεύσεις στη Γενεύη ενώ διογκοείται το αντιπυρηνικό κίνημα στη Δυτική Εύρωπη (με την πιο δραστήρια διαμαρτυρία από Αγγλίδες στη μελλοντική βάση των πυραύλων Κρουζ στο Γκρήνχαμ Κόμον και από αντίστοιχες οργανώσεις στο Κομίζο της Ιταλίας). Την ίδια εποχή έχουμε τις εκλογές στη Δ. Γερμανία (6.3.1983) με τη σημαντική άνοδο των Χριστιανοδημοκρατών και των άκροδεξιών του Στράους και την είσοδο στη Μπούτεσταγκ των Πρασίνων.

Η Ισορροπία τρόμου στην Εύρωπη

Ας ξεκαθαρίσουμε από την αρχή ότι υπάρχουν βασικά δύο είδη πυραυλικών συστημάτων με πυρηνικές κεφαλές: οι στρατηγικοί πύραυλοι ή διηπειρωτικοί με μεγάλο βεληνεκές (πάνω από χίλια χιλιόμετρα) και οι πύραυλοι μέσου βεληνεκούς. Κάθε πύραυλος μπορεί να μεταφέρει από μία μέχρι 4-5 πυρηνικές κεφαλές και μπορεί να είναι εγκατεστημένος σε σταθερή βάση ή σε όχημα για γρήγορη μετακίνηση, και σε υποβρύχιο ή βαρύ βομβαρδιστικό.

Στο πρόβλημα των στρατηγικών όπλων, οι δύο υπερδυνάμεις έχουν άρchiσει το διάλογο εδώ και αρκετά χρόνια (τώρα καλείται Strategic Arms Reduction Talks, Start) και φαίνεται να έχουν υπάρξει συμβιβαστικές λύσεις στην πρόοδο των συνομιλιών στη Γενεύη. Επίσης, στρατηγικούς πυραύλους έχουν η Μ. Βρετανία και η Γαλλία, που τους θεωρούν ανεξάρτητους από το όλο σύστημα άμυνας και ως

και της Σ.Ε. αυτό θα είναι μία τίμια «μη-δενική λύση», σ' ό,τι αφορά τους πυραύλους μέσου βεληνεκούς. Και αν αργότερα, ο αριθμός των βρετανικών και γαλλικών πυραύλων μειωθεί, τότε και ο αριθμός των σοβιετικών θα μειωθεί επιπλέον στην ίδια ποσότητα. Συγχρόνως πρέπει να συμφωνήσουμε για την ισάριθμη μείωση, και από τις δύο πλευρές, των μέσου

βεληνεκούς μεταφοράς πυρηνικών όπλων βομβαρδιστικών αεροπλάνων, που βρίσκονται στη Σ.Ε. και τις χώρες του ΝΑΤΟ.

Καλούμε λοιπόν την άλλη πλευρά να δεχθεί τους τίμιους και ξεκάθαρους αιώτους όρους, να δεχθεί την ευκαιρία όσο ακόμη είναι καιρός. Αλλά, ως μήν έχουμε αυταπάτες, δεν θα αφήσουμε την ά-

Έλεα πτερόεντα

ένα είδος «έθνικού κεφαλαίου ασφάλειας» (ιδιαίτερα οι Γάλλοι, που δεν έχουν ενταγμένο το σύνολο των πυραύλων τους κάτω από το στρατιωτικό σκέλος του NATO).

Έκεί που οι δύο υπερδυνάμεις δεν συμφωνούν είναι η Ισορροπία τρόμου στην Ευρώπη. Οι Σοβιετικοί, έδω και αρκετά χρόνια, αντικατέστησαν τους σταθερούς πυραύλους SS-4 και SS-5 με τους κινητούς (έπι όχήματος) μοντέρνους πυραύλους SS-20, που είναι εγκατεστημένοι 1/3 (περίπου) στην ευρωπαϊκή Ρωσία και 2/3 στην ασιατική. Τόν Δεκέμβριο του 1979 το NATO, με την πίεση των 'Αμερικανών, αποφάσισε να εγκαταστήσει στην Ευρώπη 572 νέους αμερικανικούς πυραύλους, που «θεωρητικά» θά αντισταθμίσουν την απειλή των SS-20. Οι 108 από τους πυραύλους είναι Pershing 2 και πρόκειται να εγκατασταθούν στη Δ.Γερμανία (θά χρειασθούν 6 λεπτά να φτάσουν στη Σ.Ε.) και οι 464 είναι πύραυλοι Cruise που θά εγκατασταθούν στη Μ.Βρετανία (96), στην 'Ιταλία, στο Βέλγιο και στην 'Ολλανδία (θά κάνουν 6 ώρες να φτάσουν σε στόχους στη Σ.Ε., αλλά λόγω του ότι έλίσσονται σε χαμηλό ύψος μπορούν να αποφύγουν την ανίχνευση των ραντάρ). Και τα δύο πυραυλικά συστήματα είναι μεγάλης καταστροφικής ικανότητας.

Οι Σοβιετικοί θέλουν να έρθουν σε κάποια συμφωνία περιορισμού των SS-4 και -5 και ορισμένων SS-20 ώστε το NATO να σταματήσει την ανάπτυξη των Cruise και Pershing 2 (στον υπολογισμό συμπεριλαμβάνονταν οι πύραυλοι Μ.Βρετανίας και Γαλλίας). Οι 'Αμερικανοί, με τη σειρά τους, θέλουν, για να μην αναπτύξουν τους 572 πυραύλους, την πλήρη απομάκρυνση των SS-20 («μηδενική λύση»).

Οι δύο υπερδυνάμεις φυσικά δεν συμφωνούν με την αριθμητική κατανομή των πυραύλων στην Ευρώπη και την ισορροπία της καταστροφικότητάς τους. Οι δύο απόψεις δίνονται στον Πίνακα 1.

Η πρόταση 'Αντρέωφ έρχεται σε μία κρίσιμη εποχή και μόνο ένα χρόνο από την ήμερομηνία εγκατάστασης των Cruise και Pershing 2, ενώ το αντιπυρηνικό κίνημα άφοπλισμού στη Δυτική Ευρώπη έχει φτάσει στο αποκορύφωμά του.

Δυτικοί παρατηρητές προβλέπουν ότι υπάρχουν λίγες ελπίδες για να δεχθούν οι 'Αμερικανοί και το NATO την πρόταση αυτή. Η πρόταση αναφέρεται στην απομάκρυνση πυραύλων, αλλά για τους πε-

ρισσότερους σχολιαστές, πιθανόν αναφέρεται στους SS-4 και -5 και πολύ λίγους SS-20. Ένώ δεν αναφέρεται στους SS-20 που είναι εγκατεστημένοι στο άσιατικό τμήμα της Σ.Ε. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς των Σοβιετικών, οι πύραυλοι που θά παραμείνουν (γύρω στους 340 SS-20) πρέπει να αντισταθμίσουν τα όπλα στάσια Μ.Βρετανίας και Γαλλίας, που κυρίως αποτελούνται από πυραυλικά συστήματα σε υποβρύχια και βομβαρδιστικά (η Γαλλία έχει και 18 πυραύλους έδαφους).

Οι Γάλλοι διαφωνούν (και σε λιγότερο βαθμό οι Βρετανοί) με το να συμπεριληφθούν τα πυραυλικά τους συστήματα στις συνομιλίες της Γενεύης. Θεωρούν τα δπλα αυτά μέρος της «έθνικής άμυνας της Γαλλίας» και μπορούν να τα περιορίσουν μόνο με διμερείς συμφωνίες.

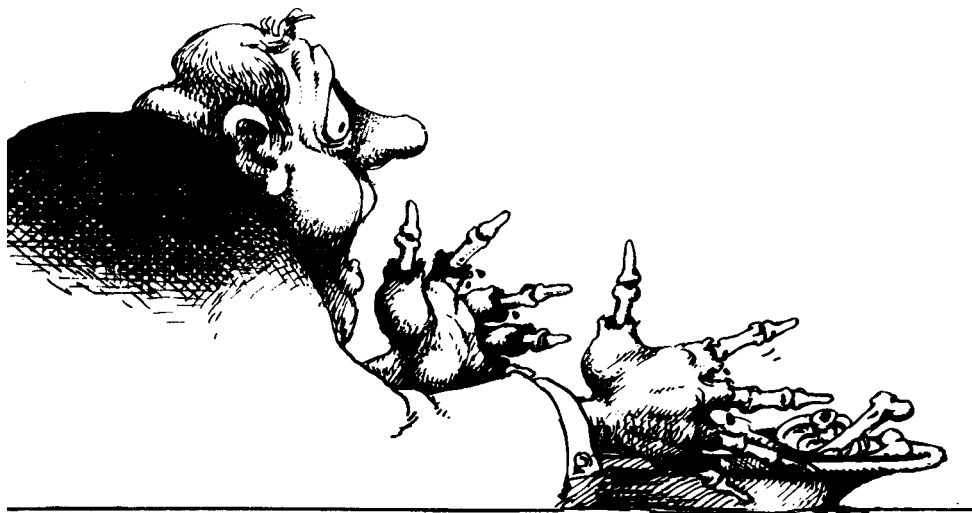
Η Μ.Βρετανία έχει πρόθεση να βελτιώσει το όπλοστάσιό της με τον νέο πύραυλο Trident II(D5), που έκτοξεύεται από υποβρύχια, στη δεκαετία του '80, τον πύραυλο Chevaline και μία σειρά από άλλα πυραυλικά «συστήματα». Το κίνημα

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Ισορροπία Δυνάμεων στην Ευρώπη κατά τις ΗΠΑ			
Τό Σ.Βαρσοβίας		Τό NATO	
Σύνολο "συστημάτων"	3.825	Σύνολο "συστημάτων"	560
SS-20	250	F-III	164
SS-4, SS-5	350	F-4	265
SS-12, SS-22	100	A6/A7 (αεροπλανοφόρα)	68
BACKFIRE, BADGER, BLINDER (βουβαρδιστικά αεροπλ.)	395	FB-III (βάσεις στις ΗΠΑ αλλά για Ευρώπη)	63
FENCER, FITTER, FLOGGER (μαχητικά αεροπλ.)	2.700	Δέν υπολογίζουν "συστήματα" Γαλλίας, Μ.Βρετανίας.	
SS-N5 πύραυλοι (υποβρύχια)	30		
Ισορροπία Δυνάμεων στην Ευρώπη κατά τους Σοβιετικούς			
Τό Σ.Βαρσοβίας		Τό NATO	
Σύνολο "συστημάτων"	975	Σύνολο "συστημάτων"	986
Πύραυλοι έδαφους	496	F-III, FB-III, F-4 κλπ, (βουβαρδιστικά σε αεροπλανοφόρα)	700
Πύραυλοι υποβρυχίων	18	Μ.Βρετανία	119
Πύραυλοι βομβαρδιστικών	461	Γαλλία	144

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Πυρηνικά Όπλα Μ.Βρετανίας και Γαλλίας (INTER. INST. STRATEGIC STUDIES, ΛΟΝΔΙΝΟ)			
Μ.Βρετανία	μέσου-βελγνεκούς	"συστήματα"	πυρηνικ. κεφαλές
4 υποβρύχια POLARIS	64	64	192
4 υποβρύχια TRIDENT (αντικαθίστούν POLARIS)	(64)	(64)	(896)
56 βομβαρδιστ. VULCAN (αντικαθίστούνται από TORNADOS)	~ 48	~ 48	~ 96
Γαλλία			
5 πυρηνικά υποβρύχια (δύο υπό κατασκευή)	80	80	-
18 πύραυλοι έδάφους μ.βελγν.	18	18	-
33 αεροπλάνα MIRAGES IV		33	~50 (βόμβες)
24 αεροπλάνα SUPER ETENDARD (έπί αεροπλανοφόρων)		24	~ 24

Πέρσινγκ και SS-20) θά επαναφέρει τίς πιό σκοτεινές πλευρές του Ψυχρού Πολέμου και θά πισωγυρίσει χρόνια προσπάθειών γιά τή Διεθνή Υφεση και Ειρήνη. Πίσω από τό παιχνίδι διαπραγματεύσεων των δύο υπερδυνάμεων κρύβεται ένας μεγάλος κύκλος συμφερόντων και διεθνούς γοήτρου και από τίς δύο μεριές, πού όμως τελικά θά πέσει στίς πλάτες των χωρών τής Ευρώπης και του Τρίτου Κόσμου, εάν δέν επιτευχθεί μιά συμβιβαστική λύση.

Θ. Βαλαβανίδης

Όμως του άφοπλισμού και ή θέση του Έργατικού Κόμματος γιά Μονομερή Πυρηνικό Άφοπλισμό, έχουν δημιουργήσει μιά άσβεστικότητα γιά τή μελλοντική εξέλιξη των εξοπλισμών στη χώρα αυτή.

Τό NATO μέ τή σειρά του ισχυρίζεται ότι, εάν δέν αναπτύξει τούς 572 πυραύλους και οι Σοβιετικοί περιορίσουν μόνο τούς άπαρχαιωμένους πυραύλους SS-20 και -5 και μερικούς (δεκάδες κατά τήν πρόταση Άντρόποφ) SS-20 στο έυρωπαϊκό τμήμα τής Σ.Ε., τότε παραμένουν άρκετοί SS-20 γιά νά πλήξουν τή Δ.Ευρώπη. Έπίσης, μιά και οι SS-20 είναι κινητοί, μπορούν νά μετακινηθούν εύκολα πρós τά δυτικά σέ περίπτωση διεθνούς κρίσης.

Άντίθετα, οι Σοβιετικοί βλέπουν τήν εγκατάσταση των νέων πυραύλων ως άπειλή στην Ισορροπία πού υπήρχε μέχρι τώρα και κατά συνέπεια ξεκίνημα γιά μιά νέα φάση Ψυχρού Πολέμου και τής κούρσας των εξοπλισμών. Βλέπουν επίσης ως έντελώς παράλογη τήν πρόταση «zero-zero option» του προέδρου Ρήγκαν (πού τέθηκε στην άρχή των συνομιλιών και άπαιτούσε τόν παροπλισμό όλων των SS-20 — περίπου 340— ώστε οι ΗΠΑ-NATO νά μήν αναπτύξουν τούς νέους 572 πυραύλους). Τήν άνοιξη του 1982 οι Σοβιετικοί πρότειναν τή λύση «300 πυραυλικά συστήματα και από τίς δύο πλευρές μέχρι τό 1990», ύπολογίζοντας τά βρετανικά και γαλλικά συστήματα μέσου βεληνεκούς. Άργότερα, τόν Νοέμβριο του 1982, πρότειναν «250 πυραύλους μέσου βεληνεκούς και από τίς δύο πλευρές», μέ τήν προϋπόθεση ότι 150 πυραυλοι δικοί τους θά στρέφονταν πρós τή Δ.Ευρώπη. και 100 πρós τήν Κίνα.

Άπό τόν Ίανουάριο του 1983 και μετά, και ενώ οι διαπραγματεύσεις συνεχίζονταν μέ έντατικό ρυθμό στη Γενεύη, άκόμη και μετά τήν άπομάκρυνση του Ρόστοου, μεταξύ των Πάωλ Νίτσε και Γιούλι Κβισίνσκι, υπήρξε ένα είδος σπασίματος του πάγου και πρόθεση γιά συμβιβαστικό διάλογο. Αυτό φάνηκε και μέ τήν υποχώρηση του Ρήγκαν στο θέμα τής «μηδενικής λύσης» (πού άλλωστε και όλοι οι σύμμαχοι — και πολλοί του Κογκρέσου— βρίσκουν άνέφικτη) και ένα είδος συμβιβαστικής λύσης από τή μεριά των Σοβιετικών σ' ότι άφορά τά πυρηνικά όπλοστάσια τής Γαλλίας και Μ.Βρετανίας και τήν Ισορροπία των πυρηνικών κεφαλών στην Ευρώπη.

Παρά τόν μεγάλο αριθμό των άρθρων γιά τήν πορεία των διαπραγματεύσεων και τό έξαιρετικό ένδιαφέρον πού παρουσιάζουν, είναι πολύ λίγες οι πληροφορίες πού διαφεύγουν από τό πέπλο μυστικότητας. Αυτό δίνει και τή δυνατότητα σέ μιά σειρά από προπαγανδιστικά άρθρα νά διαμορφώσουν δισταμένες άπόψεις, άνάλογα μέ τήν πολιτική τοποθέτηση των διαφόρων έντύπων. Μέσα σ' αυτό τό κλίμα συνεχίσθηκαν οι προσπάθειες γιά τή δημιουργία ελεύθερων πυρηνικών ζωνών στις Σκανδιναβικές χώρες και στά Βαλκάνια και οι άντιπολεμικές εκδηλώσεις στην Έλλάδα (σέ μιά κρίσιμη περίοδο γιά τό μέλλον των άμερικανικών βάσεων στη χώρα μας) και σέ πολλές ευρωπαϊκές χώρες.

Η εποχή αυτή πρέπει νά θεωρηθεί άρκετά κρίσιμη γιά τή μελλοντική πορεία τής υφεσης στην Ευρώπη, αλλά και σέ όλο τόν κόσμο. Μιά νέα κούρσα εξοπλισμών μέ τά νέα πυρηνικά όπλα (Κρούζ,

Βιβλιογραφικές σημειώσεις.

1. M. Kaldor & D. Smith. Disarming Europe. Merlin Press, London, 1982.
2. S. Zuckerman. Nuclear Illusion and Reality. Collins, London, 1982.
3. SIPRI. World Armaments and Disarmament. SIPRI Yearbook 1982. Taylor & Francis, London, 1982.
4. E.P. Thomson & D. Smith (eds.). Protest and Survive. Penguin, London, 1980.
5. E.P. Thomson et al. Extremism and Cold War. Verso, London, 1982.

ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Η Συντακτική Έπιτροπή των «Συγχρόνων Θεμάτων» θέλει νά εκφράσει τή λύπη της γιά τόν πρόωγο θάνατο του διευθυντή του περιοδικού «Διαβάζω» Περικλή Άθανασόπουλου.

Πολλοί από έμάς είχαν συνεργασθεί και εκτιμήσει τό ήθος και τήν άξία του Π.Α., καθώς και τή σημαντική του προσφορά στην έκδοτική δραστηριότητα του τόπου. Τό «Διαβάζω», πού ήταν έμπνευση και έργο ζωής του Π.Α., είναι ένα από τά λίγα αξιόλογα έντυπα πού κριθηκαν από τίς στήλες του περιοδικού μας (δές Σ.Ε., Νο 8 και 11) μιά και είναι τό μοναδικό σοβαρό περιοδικό πού παρουσιάζει συστηματικά τά καλά βιβλία στη χώρα μας.

Η άπώλεια του Περικλή Άθανασόπουλου είναι μεγάλη, τόσο γιά τούς συνεργάτες και φίλους του όσο και γιά τή διάδοση και κριτική του βιβλίου στην Έλλάδα, γιά του οποίου τήν πλατιά κυκλοφορία άφιέρωσε τό τελευταίο μέρος της ζωής του.

Αυτοδιαχειριζόμενοι παιδότοποι. Πρόκληση θεσμική, πρόκληση εκπαιδευτική.

Τό ιστορικό του παιδότοπου Χολαργού

Ο αυτοδιαχειριζόμενος παιδότοπος Χολαργού ξεκίνησε τό 1979 από την Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών Χολαργού, ή οποία λίγο αργότερα τόν «παρέδωσε» σέ μία μικρή ομάδα γονιών. Η απόφαση τών γονιών νά αναλάβουν τόν παιδότοπο είχε κυρίως σάν άφετηρία τό ενδιαφέρον καί τήν έπιθυμία τους νά φτιάξουν οί ίδιοι ένα χώρο ευχάριστο όπου θά άπασχολούνται τά, προσχολικής ηλικίας, παιδιά τους τίς πρωινές ώρες. Έκτός από τήν καθημερινή άπασχόληση τών παιδιών, πού τήν ανέλαβαν από τήν πρώτη στιγμή «ειδικού» σέ επαγγελματική βάση, όλα τά ζητήματα πού άφορούσαν τήν οργάνωση καί τή λειτουργία του παιδότοπου ήταν υπόθεση τών ίδιων τών ίδιων γονιών. Χωρίς νά αναφερόμεν σέ συγκεκριμένες δυσκολίες καί προβλήματα «ένδιαφέροντος καί συμμετοχής» δλων τών γονιών, ή στά διάφορα στάδια εξέλιξης του προβληματισμού γύρω από θεωρητικά καί οργανωτικά ζητήματα αυτοδιαχείρισης, θά έπιστημόνουμε άπλως ένα βασικό χαρακτηριστικό στή σχέση γονιών-παιδότοπου. Όλοι άνεξαιρέτως οί γονείς, τήν περίοδο τής πρώτης τους επαφής καί συμμετοχής στόν παιδότοπο, δέν είχαν συγκεκριμένη «θεωρητική» άποψη. Τό minimum πλαίσιο δέν ήταν κάποιες θεωρητικές άρχές άλλα ή άποδοχή τών συγκεκριμένων όρων συμμετοχής στήν οργάνωση καί λειτουργία του παιδότοπου. Ο προβληματισμός καί οί θεωρητικές αναζητήσεις τής ομάδας τών γονιών βασίστηκαν στήν ανάγκη θεωρητικοποίησης μιάς έμπειρίας πραγματικής, άποτελεσματικής καί συνεχούς. Όταν δέ λέμε ομάδα «γονείς» δέν αναφερόμαστε ούτε σέ όμοιογενή ούτε σέ σταθερή ομάδα. Οί γονείς στή διάρκεια τών 5 χρόνων ζωής του παιδότοπου παρουσίασαν, όπως είναι φυσικό, άρκετή κινητικότητα καί σήμερα εκτός από ένα πολύ μικρό αριθμό γονιών πού παραμένουν στόν παιδότοπο σχεδόν από το ξεκίνημα, λόγω δεύτερων παιδιών, ή συντριπτική πλειοψηφία συμμετέχουν τά τελευταία 1 ή 2 χρόνια.

Τό 1980 ή ομάδα τών γονιών έφτιαξε μία εταιρεία μή κερδοσκοπικού χαρα-

κτήρα, στήν όποία γίνεται υποχρεωτικά μέλος κάθε καινούριος γονιός. Τήν ίδια περίπου εποχή άρχίζουν καί οί πρώτες έπαφές μέ τό Έπουργείο Κοινωνικών Έπηρεσιών καί ανταλλάσσονται ... τά πρώτα έγγραφα. Τό Έπουργείο μέσω τής Νομαρχίας Ανατολικής Αττικής «ζητά» τόν έφοδιασμό του παιδότοπου μέ σχετική άδεια πού θά νομιμοποιεί τή λειτουργία του.

Αξίζει νά αναφέρουμε ότι τό «ένδιαφέρον» τών άρμοδίων προήλθε κυρίως από καταγγελία του Συλλόγου Ιδιωτικών Παιδικών Σταθμών. Οί νόμοι πού επικαλείται τό Έπουργείο στά έγγραφά του είναι δύο. Ο πρώτος (μεταξικός άν δέν κάνουμε λάθος) απαιτεί γιά κάθε «εκδήλωση» παιδικής προστασίας προηγούμενη έγκριση. Μέ βάση τόν νόμο αυτό κάποιο παιδικό πάρτυ ή μιά «ιδιωτική» παράσταση κουκλοθέατρου κινδυνεύουν νά χαρακτηριστούν παράνομες. Ο δεύτερος (χρουντικός αυτή τή φορά) ρυθμίζει τή διαδικασία χορήγησης άδειας καί προβλέπει τρεις τυπούς «παιδικών σταθμών»!

1) δημόσιους ή δημοτικούς παιδικούς σταθμούς 2) παιδικούς σταθμούς φιλανθρωπικών ιδρυμάτων 3) ιδιωτικούς παιδικούς σταθμούς (κερδοσκοπικού χαρακτήρα). Ο αυτοδιαχειριζόμενος παιδότοπος φυσικά δέν προβλέπεται θεσμικά, έπομένως, κατά τούς άρμόδιους, πρέπει, γιά νά θεωρηθεί «νόμιμος», νά ένταχθεί στούς «ιδιωτικούς παιδικούς σταθμούς».

Ο αυτοδιαχειριζόμενος παιδότοπος, κατά τούς γονείς, θέλει νά έχει έπαφή καί συνεργασία μέ τό άρμόδιο Έπουργείο, άλλα δέν μπορεί νά συμπεριληφθεί στήν κατηγορία τών «ιδιωτικών παιδικών σταθμών» γιατί δέν έχει καμία άπολύτως σχέση μέ τή λογική τής «ιδιωτικής επιχείρησης». Η ένταξη του παιδότοπου στήν κατηγορία αυτή θά άλλοιώσει αυτόματα τήν δική του μορφή καί φυσιογνωμία.

Καί, κάπως έτσι, φθάσαμε στήν Τρίτη 25 Ιανουαρίου. Ημέρα πού οί παιδαγωγοί του παιδότοπου παρέλαβαν από τήν άστυνομία έγγραφο πού έφερε τήν υπογραφή τής νομαρχου. Τό έγγραφο κοινοποιούσε στόν «ιδιωτικό παιδικό σταθμό-παιδότοπο» τήν απόφαση τής Νομαρχίας γιά διακοπή τής λειτουργίας του. Η άστυνομία, σύμφωνα μέ τό έγγραφο, αναλάμβανε τήν ευθύνη γιά τήν άμμεση έφαρμογή τής απόφασης. Ακολουθεί έντονη κινητοποίηση τών γονιών σ' όλα τά

έπίπεδα (μέσα ένήμερωσης, κρατικός μηχανισμός, κόμματα), πού οδηγεί σέ «συμφωνία» μέ τό Έπουργείο Κοινωνικών Έπηρεσιών πάνω σέ τέσσερα σημεία.

- 1) Ανάκληση τής απόφασης.
- 2) Αναγνώριση τής ύπαρξης νομικού κενού γιά τέτοιου είδους πρωτοβουλίες.
- 3) Προσπάθεια ρύθμισης του ζητήματος στό θεσμικό επίπεδο μέσα σέ διάστημα έξι μηνών καί
- 4) Συμμετοχή του παιδότοπου στή διαμόρφωση του νέου θεσμικού πλαισίου.

Μπαίνει δηλαδή έντονα καί άμεσα, γιά πρώτη φορά, τό πρόβλημα τής ανάγκης ύπαρξης νομοθετικών ρυθμίσεων πού νά καλύπτουν πρωτοβουλίες αυτοδιαχείρισης.

Οι «ευτucheis συμπτώσεις» καί ή σημασία τους.

Πρίν προχωρήσουμε σέ κάποιες ειδικές πλευρές τής συνολικής έμπειρίας του παιδότοπου, άς δούμε πιά συγκεκριμένα τή διαδικασία τών «ευτυχών συμπτώσεων» πού οδήγησαν στό άποτέλεσμα πού αναφέραμε. Πιστεύουμε ότι κάποια ιδιόμορφα στοιχεία στόν τρόπο πού αντιμετώπισαν τό πρόβλημα «νομιμοποίηση» του παιδότοπου, από τή μιά ή ομάδα τών γονιών καί από τήν άλλη τήν Έπουργείο καί ή Νομαρχία είναι αυτά καθεαυτά πολύ σημαντικά καί καθοριστικά.

Τό βασικό χαρακτηριστικό στή «συμπεριφορά» τών γονιών ως πρós τό πρόβλημα τής νομιμοποίησης ήταν ή έμμονή νά βρεθεί τρόπος σύνδεσης του παιδότοπου μέ τό Έπουργείο, πού νά διασφαλίζει τήν αυτοδιαχειριστική του μορφή. Πρέπει νά σημειώσουμε ότι ή έμμονή αυτή δέν ήταν ούτε δοσμένη από τήν αρχή ούτε εύκαιριακή «γιά νά περάσει, έτσι από πείσμα, ή άποψη τους» διάθεση τήν όποία καταλόγιζε στούς γονείς τό Έπουργείο. Οί ύπαρκτές καί πολύ συγκεκριμένες έμπειρίες συμμετοχής καί συνυπευθυνότητας τών γονιών μέσα από μία τελείως φυσιολογική διαδικασία είχαν άπομυθοποιήσει τή «φόρμουλα» πού υποστήριζαν οί άρμόδιοι. Τήν τυπική δηλαδή μόνο ένταξη του παιδότοπου στήν κατηγορία τών ιδιωτικών παιδικών σταθμών καί τήν ουσιαστική λειτουργία του στή βάση τής αυτοδιαχείρισης. Σύμφωνα μέ τήν άποψη τών άρμοδίων τά δύο αυτά «χαρακτηριστικά» ήταν τελείως άνεξάρτητα μεταξύ τους καί μπορούσαν νά συνυ-

πάρχουν μέσα σ' ένα κλίμα τέλειας αρμονίας!!! Αυτός ακριβώς ο μύθος, κατά τη γνώμη μας, έχει οδηγήσει τον αυτοδιαχειριστικό χαρακτήρα άλλων, παρόμοιων στη μορφή ή στο περιεχόμενο, πρωτοβουλιών, στον εκφυλισμό. Η εμπειρία του παιδότοπου, όλα αυτά τα χρόνια, έκανε ξεκάθαρο ότι οποιοσδήποτε συμβιβασμός με βιτρίνα κάποιο νομικό σχήμα που δεν ανταποκρίνεται στον χαρακτήρα του παιδότοπου, θα σήμαινε ουσιαστικά το τέλος του.

Τό δεύτερο σημείο που πρέπει να αναφερθεί είναι ο τρόπος χειρισμού του θέματος από πλευράς πολιτείας. Ένα αυτόνομο, αλλά καθόλου άμελητέο, ζήτημα αφορά την αντίθεση των θιγόμενων ατόμων ή ομάδων στην καθιέρωση κοινωνικοποιημένων θεσμών. Σ' όλες τις φάσεις της διαφοράς με το Υπουργείο Κοινωνικών Υπηρεσιών, οι ιδιοκτήτες ιδιωτικών παιδικών σταθμών είναι αυτοί που παρενέβαιναν και εξωθούσαν το Υπουργείο στην κατεύθυνση της διακοπής της λειτουργίας του παιδότοπου. Αν όμως αυτό εξηγεί, δεν δικαιολογεί με κανένα τρόπο την τελική εξέλιξη. Τό ζήτημα ήταν και είναι πολιτικό και σαν τέτοιο δεν αφορά κάποιο γραφειοκρατικό μηχανισμό της πολιτείας. Ο παιδότοπος πράγματι είναι «παράνομος». Τό ίδιο «παράνομη» όμως είναι κάθε μορφή αυτοδιαχείρισης μέσα στο υπάρχον θεσμικό καθεστώς. Η πολιτική ευθύνη των αρμοδίων στη συγκεκριμένη περίπτωση, βρίσκεται στο ότι δεν αντιμετώπισαν τό πρόβλημα νομιμοποίησης του παιδότοπου, με βάση αυτή την «ιδιόμορφη» διάσταση, αλλά άφησαν ουσιαστικά τη γραφειοκρατία να χειριστεί την όλη υπόθεση. Η οποία βέβαια δεν μπόρεσε να υπολογίσει τό πολιτικό κόστος της τελεσίδικης απόφασης για τη διακοπή της λειτουργίας του παιδότοπου. Και έτσι εμφανίστηκε ή αντίφαση, ή κυθέρηση ΠΑΣΟΚ, που καλύπτει ιδεολογικά τη συγκεκριμένη πρωτοβουλία, σαν μία μορφή αυτοοργάνωσης και συμμετοχής, να έρμηνεύει κατά γράμμα τόν νόμο και να προχωρεί στο κλείσιμο του παιδότοπου. Ένώ μπορούσε κάλλιστα, να παγώσει τις διαδικασίες και να «άνεχθει σιωπηλά» τη συνέχιση της λειτουργίας του.

‘Ο παιδότοπος πρωτόβουλία που ξεπερνάει τά πλαίσια μιας «ιδιωτικής υπόθεσης».

Οί συγκεκριμένες δυσκολίες στο ζήτημα της νομιμοποίησης έκαναν σαφή στην ίδια την ομάδα των γονιών, την ουσία της διαφοράς τους με το Υπουργείο. Έπειδή ακριβώς τό πρόβλημα αναφερόταν στη μορφή και τη φυσιογνωμία του παιδότοπου και όχι στην έσωτερική οργάνωση και λειτουργία του, καταγράφηκε αυτόματα σαν πολιτικο-θεσμικό πρόβλημα και σαν τέτοιο αντιμετωπίστηκε. Ήταν σαφές ότι δεν επρόκειτο για μία απλή, ιδιωτική, σέ τελευταία ανάλυση, υπόθεση. Γεγονός που προσδιόρισε τη μορφή και την εξέλιξη των κινητοποιήσεων και τά πλαίσια μέσα στα οποία χειρίστηκαν την όλη υπόθεση οί γονείς. ‘Ο παιδότοπος διαπραγματεύτηκε ουσιαστικά και διεκδίκησε την αναγνώριση μιας συγκεκριμένης μορφής κοινωνικής οργάνωσης και όχι την επίλυση ειδικών προβλημάτων και διαφορών που μπορεί να είχε σαν μία «ιδιωτική ομάδα» με κάποιους αρμόδιους. Πρέπει να γίνει σαφές ότι τό πρόβλημα του παιδότοπου γρήγορα ξέφυγε από τό επίπεδο των τεχνικών ρυθμίσεων και των νομικών διαφορών.

Από την πρώτη στιγμή φάνηκε ότι τό πρόβλημα ήταν θεσμικό ή είχε μεγάλη πολιτική σημασία. Αφορούσε τη σύγκρουση ενός εφαρμοσμένου ή έντε χρόνια και πετυχημένου πειράματος αυτοδιαχείρισης, με τό υπάρχον θεσμικό καθεστώς.

‘Ο παιδότοπος και ή σχέση του με την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Όταν ξεκίνησε ο παιδότοπος, ο προβληματισμός που υπήρχε γύρω από τη σχέση που θα έπρεπε να έχει με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, παρ' όλο που ήταν άρκετά συγκεκριμένος, είχε ένα βασικό χαρακτηριστικό. Τό ότι «αργά ή γρήγορα» ή πρωτοβουλία αυτή που πάρθηκε από μία ομάδα γονιών θάπρεπε να τεθεί κάτω από την αιγίδα του Δήμου.

Μπορούμε να πούμε ότι κατά κάποιο τρόπο ή συγκεκριμένη αυτοδιοικούμενη και αυτόνομη μορφή του παιδότοπου αντιμετωπιζόταν σαν «προσωρινή κατάσταση», μέχρις ότου δηλαδή ο παιδότοπος

παραδοθεί στον «φυσικό του πατέρα», τόν Δήμο.

Στήν πορεία όμως, όσο μέσα από την καθημερινή εμπειρία αποσαφηνιζόταν τό στοιχείο της αυτοδιαχείρισης και της συμμετοχής των ίδιων των γονιών στην οργάνωση και στη λειτουργία του παιδότοπου, ή ένταξη του στα πλαίσια της τοπικής αυτοδιοίκησης πήρε συγκεκριμένες διαστάσεις. Έκτιμήθηκε, πρώτα απ' όλα, ότι ή «ιδιόμορφη» σχέση που αποκτούν οί γονείς με τόν παιδότοπο είναι ένα βασικό χαρακτηριστικό που πρέπει να διατηρηθεί. Πράγμα που δεν μπορεί να γίνει χωρίς την ουσιαστική και οργανωτική αυτόνομία του παιδότοπου.

Μέσα στο σημερινό θεσμικό πλαίσιο της τοπικής αυτοδιοίκησης, ή εξάρτηση του παιδότοπου από τόν Δήμο θα σήμαινε αλλαγή της φυσιογνωμίας του. Η «ευθύνη» του παιδότοπου, π.χ., σ' όλα τά επίπεδα θα έπαυε να «βαραίνει» τούς γονείς και θα περνούσε σέ κάποιο διοικητικό συμβούλιο αποτελούμενο στην πλειοψηφία του από δημοτικούς συμβούλους, με πρόεδρο τόν ίδιο τόν Δήμαρχο. ‘Ο παιδότοπος, σαν μία εφαρμοσμένη και επιτυχημένη μορφή ουσιαστικής αυτοδιοίκησης «διεκδικεί» σήμερα ουσιαστική βοήθεια και συνεργασία με τόν Δήμο προκαλώντας τον παράλληλα να ενισχύσει αυτόν τόν ίδιο τόν θεσμό της αυτοοργάνωσης των γονιών γύρω από ζητήματα που αφορούν τη ζωή των παιδιών τους. Η άποψη αυτή δεν στηρίζεται σέ κάποια ευχή, αλλά σέ σαφή διάταξη του δημοτικού κώδικα, που ίσως είναι και τό μοναδικό «παράθυρο» για μορφές αυτοδιαχείρισης, σ' όλόκληρο τό ελληνικό δημόσιο δίκαιο. Πρόκειται για τό άρθρο 25, σύμφωνα με τό οποίο μπορεί ο Δήμος να παραχωρήσει τό δικαίωμα άσκησης κάποιας δικής του αρμοδιότητας σέ κάποιο φορέα (σύλλογο, εταιρεία κτλ).

Πρωτοβουλίες σαν τόν παιδότοπο θα μπορούσαν κάλλιστα να «συνδεθούν» με τούς φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης με βάση τό άρθρο αυτό.

‘Ο παιδότοπος, πρόκληση στην καθιερωμένη προσχολική εκπαίδευση.

Η εμπειρία του παιδότοπου, σαν ένα πείραμα αυτοοργάνωσης γονιών γύρω

από κάποια μορφή εκπαιδευτικής διαδικασίας των παιδιών τους, έχει μία ευρύτερη εκπαιδευτική αξία. Είναι μία πρωτοβουλία, που με βάση τη συγκεκριμένη μορφή και τό περιεχόμενο της, εντάσσεται αυτόματα στα πλαίσια των γενικότερων αναζητήσεων σε ζητήματα «συμμετοχής» και «άνοιγματος» των εκπαιδευτικών διαδικασιών. Ζητήματα που είναι στην ήμερήσια διάταξη της «έρευνας» και της «φιλολογίας» γύρω από τον τομέα της εκπαίδευσης την τελευταία δεκαετία. Η ανάγκη να διαμορφωθεί μία ποιοτικά διαφορετική σχέση μεταξύ σχολικού και έξωσχολικού περιβάλλοντος, ή συμμετοχή των γονιών-πολιτών και ή άμεση παρέμβασή τους σε ζητήματα εκπαίδευσης των παιδιών τους και, τέλος, ο τρόπος ένσωμάτωσης των στοιχείων αυτών στη χάραξη εκπαιδευτικής πολιτικής είναι ζητήματα πολύ σοβαρά και πολύπλευρα, στα όποια δεν είναι δυνατόν να αναφερθούμε ούτε «έν συντομία» στα πλαίσια του σημειώματος αυτού. Έδω απλώς θα αναφέρουμε ένδεικτικά κάποιες θετικές πλευρές της συμμετοχής των γονιών στην εκπαίδευση των παιδιών τους, όπως αυτές διαφαίνονται μέσα από την εμπειρία του παιδότοπου.

Είναι αυτές ακριβώς οι θετικές πλευρές που καθορίζουν τό είδος και την ποιότητα της απασχόλησης των παιδιών. Παράλληλα διαμορφώνουν μία συνολική εκπαιδευτική αντίληψη για ζητήματα προσχολικής αγωγής, που διαφέρει από την αντίληψη που επικρατεί στα καθιερωμένα σχήματα προσχολικής εκπαίδευσης. Άς γίνουμε περισσότερο σαφείς. Η προσφερόμενη σήμερα στην Ελλάδα προσχολική εκπαίδευση από τό κράτος, όρισμένα ιδρύματα ή κάποιους ιδιώτες επιχειρηματίες έχει κάποια καθορισμένα πλαίσια μέσα στα όποια κινείται. Χωρίς να άμφισβητούμε τίς διακυμάνσεις που παρουσιάζουν οι διάφοροι παιδικοί σταθμοί και τά νηπιαγωγεία στίς συνθήκες ζωής και στην ποιότητα απασχόλησης που προσφέρουν στα παιδιά, πιστεύουμε ότι έχουν ένα βασικό κοινό χαρακτηριστικό. Είναι «άπομονωμένοι χώροι» όπου «παρέχεται εκπαίδευση» από «ειδικούς» «κεκλεισμένων τών θυρών».

Τό μικρό παιδί ζει καθημερινά τό μισή μέρα μέσα σ' αυτή την «κλειστή» πραγματικότητα του σχολείου του και την άλλη μισή μέσα στην πραγματικότητα του σπιτιού, της οικογένειας, της γειτονιάς

του. Τό παιδί όμως της προσχολικής ηλικίας ζει και αναπτύσσεται, διαμορφώνει σχέσεις, με τό περιβάλλον και τους ανθρώπους, συμπεριφορές και αντιδράσεις, μέσα από έναν ένιατο μηχανισμό.

Πρέπει λοιπόν οι δύο αυτές πραγματικότητες στη ζωή του παιδιού νά ταυτιστούν, νά αλληλοσυμπληρωθούν. Έδω πρέπει νά γίνει σαφές ότι δεν μιλάμε απλώς για κάποια συνεργασία σχολείου-γονιών.

Η «άρμονία» με την όποια πιστεύουμε έμεις οι μεγάλοι ότι έχει λυθεί τό πρόβλημα της συνεργασίας, μέσα από «ένημερωτικά σημειώματα», «τακτές συναντήσεις» ή «τί μάθατε σήμερα στό σχολείο» δεν είναι στην ουσία παρά ένα άλλοθι για γονείς και εκπαιδευτικούς μπροστά στό φόβο νά μήν άναμιχθεί ό ένας στό «πεδίο» του άλλου. Φόβος που προέρχεται από την άνασφάλεια που αισθάνονται άμφότεροι για την ιδιότητά τους του γονέα ή του εκπαιδευτικού. Η σχέση λοιπόν που κυριαρχεί στη ζωή του παιδιού προσχολικής ηλικίας συνολικά είναι ή σχέση παιδιού-γονιών. Τό κέντρο ενδιαφέροντος στην όργάνωση και λειτουργία της προσχολικής εκπαίδευσης είναι έπομένως αυτή ή ίδια σχέση παιδιού-γονιών σ' όλες της τίς διαστάσεις.

Και έχουμε έτσι, στη συνέχεια, τό σχήμα σχολείο-σπίτι-γειτονιά. Τό σχολείο δηλαδή υπάρχει σάν συνέχεια και προέκταση του σπιτιού και τά δύο μαζί, σχολείο και σπίτι, συνδέονται με τόν

χώρο της γειτονιάς, τίς λειτουργίες της, τη ζωή της, τους ανθρώπους της. Τά χαρακτηριστικά αυτά μεταφράζονται σε κάποιες πολύ συγκεκριμένες προδιαγραφές. Χώροι άπασχόλησης παιδιών προσχολικής ηλικίας όργανωμένοι: 1) στη βάση της συμμετοχής των ίδιων των γονιών στη ζωή των παιδιών τους στό σχολείο, 2) σε μικρή κλίμακα, για όμάδες παιδιών που δεν ξεπερνούν τόν αριθμό των 15-20, 3) σε τοπική κλίμακα, σε άμεση σχέση με τόν χώρο κατοικίας των παιδιών. Ένας παιδότοπος είναι μία πρωτοβουλία που έχει όλα αυτά τά βασικά χαρακτηριστικά. Διαμορφώνει δηλαδή σήμερα με τη μορφή, τόν τρόπο όργάνωσης και λειτουργίας του, «μία συγκεκριμένη εκπαιδευτική αντίληψη και πρακτική» που είναι μία άναμφισβήτητη πρόκληση για την ύπάρχουσα πραγματικότητα της προσχολικής εκπαίδευσης στόν τόπο μας.

Ό παιδότοπος Χολαργού είναι μία μόνο πλευρά (ίσως ή αρχαιότερη) ενός γενικότερου ζητήματος που έμφανίζεται, πιστεύουμε, άρκετά έντονα αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα και που πρέπει νά καταγραφεί και νά μελετηθεί σ' όλη του την έκταση. Η όργάνωση παρόμοιων πρωτοβουλιών από όμάδες γονιών ή κάποιους φορείς (κυρίως από την Κίνηση Δημοκρατικών Γυναικών) είναι ήδη μία πραγματικότητα που αναπτύσσεται συνεχώς με έναν γρήγορο ρυθμό.

Τό φαινόμενο αυτό δεν μπορεί ούτε νά άγνοηθεί ούτε νά θεωρηθεί τυχαίο. Είναι μία συγκεκριμένη «άπάντηση» στό άπαρκτό πρόβλημα της έλλειψης κρατικής μέριμνας στόν τομέα της προσχολικής απασχόλησης. Μέ τίς συγκεκριμένες μορφές, όμως, που έμφανίζεται, δεν επισημαίνει άπλώς και δεν καλύπτει εύκαιριακά τό κενό αυτό. Τείνει ν' άποκτήσει χαρακτηριστικά «κινήματος» που διαμορφώνει συγκεκριμένη αντίληψη και δυνατότητες προσέγγισης του ζητήματος «προσχολική εκπαίδευση» συνολικά. Παράλληλα καθιερώνει, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, μία αυτοδιαχειριστική μορφή όργάνωσης - κάποιας δραστηριότητας που άνηκε ως τώρα άποκλειστικά στό πεδίο της «παροχής ύπηρεσιών» από τό κράτος ή τόν ιδιωτικό τομέα.

